

»Novi zeleni dogovor *proti odrasti*«: zgodovinska in epistemološka umestitev razprave¹

Abstract

“Green New Deal *versus* Degrowth”: Placing the Discussion in its Historical and Epistemological Context

In the article, the author places the “Green New Deal *versus* Degrowth” discussion in its broader historical and epistemological context. The article takes Robert Pollin’s 2018 discussion *De-growth VS A Green New Deal* as its starting point, and presents it alongside a series of (direct) responses from “degrowthers” that followed mainly in 2019. In showcasing the discussion, the author first focuses on the issue of “green growth” and, on a related note, on the (im)possibility of the absolute decoupling of GDP growth from material throughput and carbon emissions, which is an issue that has become the focal point of the “Green New Deal *versus* Degrowth” debate. The author proceeds to link the current discussions to the differences between (neoclassical) environmental economics, ecological economics and bioeconomics, with the aim of showing the essential paradigmatic distinction between the green new deal and degrowth. Against this background, the author concludes by highlighting a selection of epistemological questions that remain unthematized in Pollin’s discussion. These questions are highly important for understanding the differences between the green new deal and degrowth. The article includes an appendix that outlines environmental management and its impact on environmental thinking in economics, which the author problematizes from the point of view of the critical management paradigm.

Keywords: green new deal, degrowth, green growth, absolute decoupling, environmental economics, ecological economics, bioeconomics, environmental management, history of economics

¹ Zahvaljujem se urednici in urednikoma tematske številke Izi Thaler, Arnetu Zupančiču in Andreju Kurniku ter odgovorni urednici ČKZ Danijeli Tamše za možnost sodelovanja v razpravi »O okoljskih bojih, ki bodo spremenili vse«, ki je 12. decembra 2019 potekala na Fakulteti za družbene vede. Vsi sodelujoči so me namreč pomembno spodbudili k pisanju. Danijeli Tamše se še posebej zahvaljujem za vse popravke in pripombe, ki so izboljšale prvotno besedilo. Ne nazadnje se zahvaljujem Boštjanu Nedohu, ker je bil pripravljen prebrati vse verzije besedila in podati kritične komentarje.

Jerneja Brumen holds a Master's degree in political science. Currently, she is completing the Interdisciplinary Doctoral Programme in Environmental Protection at the University of Ljubljana. In her PhD thesis, she examines the relevance of Hannah Arendt's political theory in the field of environmental thought (jerneja.brumen@gmail.com).

Povzetek

Avtorica se v članku ukvarja z zgodovinsko in epistemološko umestitvijo razprave »novi zeleni dogovor *proti* odrasti«. Za izhodišče vzame razpravo Roberta Pollina *De-growth VS A Green New Deal*, ki je bila objavljena leta 2018, in jo predstavi skupaj z nizom (neposrednih) odgovorov »odrastnikov«, ki so sledili predvsem leta 2019. Pri predstavitvi razprave se najprej osredotoči na vprašanje »zelene rasti« oziroma na (ne)možnost absolutne razdvojitve rasti BDP od snovnega pretoka in ogljikovih emisij, o kateri se je razprava »novi zeleni dogovor *proti* odrasti« najbolj zgostila. Nato aktualno razpravo poveže z razlikami med (neoklasično) okoljsko ekonomiko, ekološko ekonomiko in bioekonomiko, ki izhajajo iz zgodovine ekonomske vede, da prikaže bistveno paradigmatško razlikovanje med novim zelenim dogovorom in odrastjo. Na podlagi slednjega na koncu članka nakaže nekaj epistemoloških vprašanj, ki so v Pollinovi razpravi ostala netematizirana ter so pomembna za razumevanje razlik med novim zelenim dogovorom in odrastjo. Članek vsebuje dodatek, v katerem sta skicirana okoljski management in njegov vpliv na okoljsko mišljenje v ekonomski vedi, kar avtorica v skladu s paradigmo kritičnega managementa problematizira.

Ključne besede: novi zeleni dogovor, odrast, zelena rast, absolutna razdvojitve, okoljska ekonomika, ekološka ekonomika, bioekonomika, okoljski management, zgodovina ekonomske vede.

Jerneja Brumen je magistrica politologije. Trenutno zaključuje interdisciplinarni doktorski študijski program Varstvo okolja na Univerzi v Ljubljani. V doktorski disertaciji proučuje aktualnost politične teorije Hannah Arendt na področju okoljske misli (jerneja.brumen@gmail.com).

Uvod

V zadnjem letu je javni prostor močno zaznamovala ideja o t. i. *novem zelenem dogovoru*. Besedna zveza *green new deal (GND)* neposredno namiguje na F. D. Rooseveltov *new deal* (1933–1939), verjetno največjo državno gospodarsko intervencijo v zgodovini ZDA, ki je bila uvedena kot odgovor na veliko depresijo (1929–1939). Veliko ljudi zasluge za popularnost ideje o novem zelenem dogovoru (zmotno) pripisuje članici Predstavniškega doma ZDA A. Ocasio-Cortez, ki je v začetku februarja 2019 skupaj z demokratskim senatorjem Edwardom Markeyjem predstavila resolucijo *H.Res.109 – Recognizing the Duty of the Federal Government to Create a Green New Deal*.²

² V povzetku resolucije piše, da bi GND imel naslednje cilje: »doseči neto nič emisij toplogrednih plinov; vzpostavitev milijonov delovnih mest z visokimi plačami in zagotavljanje ekonomske varnosti za vse; vlaganja v infrastrukturo in industrijo; zagotavljanje: čistega zraka,

Ideja o GND je namreč v ameriški politiki prisotna vsaj od leta 2010. Soustavitelj Zelene stranke v ZDA (Green Party US) Howie Hawkins se je zanj zavzemal že med svojo kampanjo za guvernerja New Yorka leta 2010 (Schroeder, 2019). Zelena stranka je nato njegovo idejo vzela za svojo, tako da jo je v kampanjah v letih 2012 in 2016 zagovarjala predsedniška kandidatka zelenih Jill Stein (Stein, 2012). Zato ni presenetljivo, da se je konec februarja 2019 pojavil članek *Demokrati so Zeleni stranki ukradli najboljšo idejo* (Atkin, 2019).

Toda GND je ideja, ki ima vsaj desetletje daljšo brado. Od leta 2007 naprej se v Združenem kraljestvu srečuje skupina *The Green New Deal Group*, ki je poleti 2008 (pod okriljem možganskega trusta *New Economics Foundation*) izdala svoje prvo poročilo o novem zelenem dogovoru (glej GNDG, 2008). Leta 2008 je ideja o njem pričela »krožiti« tudi znotraj Programa Združenih narodov za okolje (UNEP) kot »zdravilo« za krizo 2008 (glej Eccleston, 2008), leta 2009 pa so ga predstavili v okviru pričetka delovanja iniciative zelene ekonomije na srečanju G20 (glej UNEP, 2009a; 2009b). Prav tako je jeseni 2009 *The Green European Foundation* (v sodelovanju z *Wuppertal Institute*) izdala poročilo *A Green New Deal for Europe* (glej GEF, 2009), ki je zgolj prvo v seriji njenih poročil s to tematiko. Ne nazadnje je bil na ravni Evropske unije pred kratkim sprejet *The European Green Deal* (»evropski zeleni dogovor«), ki ga je pripravila nova zasedba Evropske komisije, s predsednico Ursulo von der Leyen na čelu (glej Evropska komisija, 2019).³

vode, zdrave hrane, dostopa do narave in trajnostnega okolja za vse, podnebne odpornosti/prilagodljivosti [*resiliency*] skupnosti; spodbujanje pravičnosti in enakosti. Resolucija poziva k uresničitvi teh ciljev z desetletnimi nacionalnimi mobilizacijskimi prizadevanji. Navaja tudi aktivnosti in projekte, ki bi pripeljali do končnega cilja: gradnja pametnih elektroenergetskih omrežij; nadgraditi vse obstoječe zgradbe in zgraditi nove zgradbe za doseganje največje energetske in vodne učinkovitosti; zmanjševanje onesnaževanja in emisij toplogrednih plinov iz prometnega in kmetijskega sektorja; čiščenje obstoječih nevarnih odpadkov in zapuščenih mest; zagotavljanje, da so podjetniki brez neloyalne konkurence; zagotavljanje visokošolskega izobraževanja, kakovostne zdravstvene oskrbe ter cenovno dostopnih, varnih in ustreznih stanovanj za vse« (Ocasio-Cortez, 2019). Predlog je v razširjeni obliki v svoj program vključil tudi eden od kandidatov za demokratskega predsedniškega kandidata Bernie Sanders, ki velja za »skrajno« levo politično izbiro na kontinuumu ameriške institucionalne politike. Če odmislimo Trumpa, ki zaenkrat še vedno zanika podnebne spremembe, se tudi v Republikanski stranki pojavljajo različni predlogi in načrti, kako se spopasti s podnebnimi spremembami. GND je kmalu (marca 2020) sledila resolucija *Green real deal*, ki jo je predstavil republikanec Matt Gaetz (Gaetz, 2019; Colman, 2019). Prav tako so pred kratkim nekateri republikanci predstavili posebno zakonodajno platformo, katere namen je spopasti se s podnebnimi spremembami. Glasovi proti zaničanju podnebnih sprememb so namreč tudi znotraj Republikanske stranke vse močnejši (glej Siegel, 2020; Aljazeera, 2020; Holden, 2020). Ne nazadnje je treba poudariti, da tudi v Demokratski stranki še zdaleč niso enotni glede predloga, ki sta ga podala A. Ocasio-Cortez in Markey. Nancy Pelosi je na primer resolucijo GND najprej oklicala za »*the green dream*« (Caygle idr., 2019). Novinar Adam Shaw pa je prav ta »lapsus« vzel kot indikator za napoved, da bodo predlogu nasprotovali številni etablirani demokrati (glej Shaw, 2019).

3 Evropski zeleni dogovor je po mnenju nekaterih izjemno »mlačen odziv« glede na resnost »podnebne krize« (Mastini, Kallis in Hickel, 2019). Zato so številni intelektualci in ekonomisti

Po mojem mnenju gre del zaslug za vedno večjo popularnost ideje GND pripisati tudi mednarodnemu gibanju *School Strike for Climate* in njegovim »petkom za prihodnost«, na čelu z Greta Thunberg, ki je konec avgusta 2018 začela vsak petek zavestno izostajati od pouka, da bi s tem »opozorila politične voditelje, da morajo pričeti (resno) ukrepati v zvezi s (prihajajočimi) podnebnimi spremembami«. To množično gibanje ima po mojem mnenju vsaj posredne zasluge za popularnost ideje GND, saj (je) močno senzibilizira(lo) javnost o »nujnosti takojšnjega ukrepanja glede nevarnosti podnebnih sprememb«. V času (globalnega) šolskega štrajka 15. marca 2019 je po svetu potekalo »2200 štrajkov v 125 državah«. V Globalnem tednu za prihodnost (*Global Week for Future* oziroma *Global Climate Strike*), ki je potekal med 20. in 27. septembrom 2019, »se je po svetu zvrstilo 4500 štrajkov v 150 državah« (Wikipedia, 2020).

Onkraj upravičenosti razprave o tem, ali so otroci (v zgornjem primeru) »zlorabljeni« za »druge namene« – na primer za namene ali interese, ki neposredno koristijo industriji obnovljivih virov energije, za povečano uporabo katerih si gibanje prizadeva –, bi rada omenila le, da se kaj takšnega (glede na zgodovinske izkušnje) ne bi zgodilo prvič (glej Enzensberger, 1985). Cory Morningstar, ki je lani izdala knjigo *The Manufacturing of Greta Thunberg*, gre še dlje in pravi, da si ta aktivizem

prizadeva zgraditi novo industrijo, v kateri se nevladne organizacije, mediji in korporativne sile dogovarjajo, da bi ljudje sami podprli industrije, ki bi jih sicer morali izbrisati s tega planeta. Najmočnejši kapitalisti na tem planetu se skrivajo za tem gibanjem [*School Strike for Climate*], ki ga vodijo mladi, in pomagajo ustvarjati soglasje za »četrto industrijsko revolucijo« v poskusu zadušiti upor proti industrijski civilizaciji (glej Morningstar, 2019).

ter redki evropski poslanci na predsednico Evropske komisije naslovili javno pismo, v katerem so opozorili, da je dogovor prepočasen in premalo obsežen, zato so ga preimenovali v »surov dogovor« (glej Pettifor idr., 2019). Med drugimi so se pod javno pismo podpisali: Ann Pettifor, James K. Galbraith, Bill McKibben, Fabio de Masi, Guy Standing, Yanis Varoufakis, Giorgos Kallis, Jason Hickel, Tim Jackson in Raj Patel. Marca 2020 je možganski trust *InfluenceMap* v posebnem poročilu razkril, da so si lobisti ExxonMobila prizadevali za šibkejši evropski zeleni dogovor (glej *InfluenceMap*, 2020). Pettifor in Varoufakis sta med drugim del koalicije *The Green New Deal for Europe (GNDE)*, katere ustanovitelj je DiEM25, član pa (med drugimi) možganski trust *New Economics Foundation*. Njihov pogled na GND je bistveno bolj temeljit od tega, ki ga je sprejela Evropska komisija. Koalicija GNDE je na temo GND izdala že dve poročili s *policy* predlogi, kako GND (»pravično tranzicijo«) dejansko izvesti (glej GNDE 2019a; 2019b). Za oceno Evropskega zelenega dogovora (glej Evropska komisija, 2019) izpod peresa slovenskih ekonomistov glej prispevke Jožeta P. Damijana, Bogomirja Kovača in Mitje Gasparija (Damijan, 2019; 2020; Kovač, 2019; Gaspari, 2020).

Za nameček je četrto poglavje omenjene knjige naslovljeno *The Green New Deal is the Trojan Horse for the Financialization of Nature* [Novi zeleni dogovor je trojanski konj za financializacijo narave] (Morningstar, 2019: 115–144).

Zelena ekonomska rast, podnebno nevtralna ekonomija in prihodnost izobilja, ki jo prinaša, je le nekaj gesel, pod katerimi se dogaja velika mobilizacija tehnološko naprednih sil kapitala. [...] Te sile so pozelenele od pohlepa. Realno jedro njihovega programa je zeleni neokolonializem. [...] Greta je del te njihove mobilizacije. Je medijski efekt, ki so ga te sile sproducirale za lastne potrebe (glej Mastnak, 2019).

Ali z besedami Toma Križnarja:

Vprašajte korporacije, nevladne organizacije in politike, ki propagirajo The Green New Deal, kakšen je njihov odnos do staroselcev. Po odgovorih utegneta spoznati, kdo v resnici so in kaj je njihov resnični namen. Kar skrivajo za svojim kupovanjem ekoloških aktivistov, ni nič manj kot kraja – do konca želijo pokrasti vso še svobodno »divjino« in iztreti še zadnje staroselce. Nato pa obvladati tudi vse nas, da bomo plačevali dodatne davke na našo naivnost, v končni rešitvi vprašanja prenaseljenosti pa iztreti tudi naše vnuke (Križnar, 2019: 16).

O čem torej sploh nameravam razpravljati v članku? Vsa poročila in dokumenti o GND, ki sem jih doslej omenila, nedvomno dokazujejo, da je GND postal izjemno *kontroverzen pojem*. V ideološkem smislu ga je težko locirati, če se želimo do njega politično opredeliti s pomočjo *moderne* razumevanja politike (tj. v skladu z dihotomijo med levico in desnico),⁴ saj, kot bom nakazala kmalu, ta delitev odpove in je očitno *passé* oziroma ne ustreza več svojemu času. Slavoj Žižek je pred desetletjem opozoril, da je »ekologija, način kako pristopamo k ekološki problematiki, verjetno ključno ideološko področje današnjega časa«, pri čemer ideologijo v tem primeru razume v Marxovem in Engelsovem smislu razumevanja »ideologije kot sprevrnjene, napačne zavesti« (Žižek, 2009: 156) oziroma zavesti, »v kateri ljudje in njihova razmerja stoje na glavi kot v *cameri obscuri*«, kot sta to opredelila Marx in Engels v *Nemški ideologiji*. Seveda »ima to ‚sprevrčanje‘ [Verkehrung] vzrok v neposrednem življenjskem procesu ljudi, torej v njihovem produktivno-socialnem življenju« (Debenjak, 1970: 956).⁵

4 Razlikovanje med levico in desnico od francoske revolucije dalje služi za delitev političnega prostora na dva dela (Bobbio, 1995: 34).

5 Ko gre za ekologijo, Žižek torej ne uporabi ideologije, kot (so) jo uporabljajo(li) v »tradiciji

Zato je GND kot ideološki pojem v pravkar izpostavljenem smislu pojmovanja ideologije šele treba »dekonstruirati«. V nastali kontroverzi – tj. ko veliko politično (zelo) vplivnih grupacij v GND vidi »odrešitev« pred »grozečo podnebno katastrofo«, redke pa ta program kritizirajo s stališča novih paradigem (na primer odrast) – se je namreč popolnoma izgubila »genealogija« pojma GND. Prav zaradi možnosti »izgube« historiat GND lahko pride do tega, da, če parafraziram Cory Morningstar, ta program kot »novo Biblijo« podpirajo tisti, ki bi se proti njemu morali boriti oziroma bi v njem morali videti vsaj problem, ki ga je treba resno analizirati.⁶ Zato se bom v nadaljevanju osredotočila prav na ta historiat oziroma »genealogijo« pojma GND. To bom storila na specifičen način, in sicer tako, da bom zgodovinsko in epistemološko umestila razpravo »green new deal versus odrast«, katere izhodišče je članek Roberta Pollina, ki je bil objavljen v 112. številki *New Left Review*.⁷

Razprava »novi zeleni dogovor proti odrasti«

Pollin v omenjenem članku povzema in primerja dva dramatično divergentna pristopa k reševanju »podnebne krize«, ki sta se razvila na levi.⁸ Prvega, ki ga tudi sam zagovarja in ga v članku podrobneje predstavi, imenuje »egalitarna zelena rast« ali »green new deal«; poimenovanje drugega – tj. »odrast« (*degrowth*) – povzema po poimenovanju zagovornikov tega pristopa.⁹ Pollinovo stališče je, da so podnebne spremembe ključni

delavskega gibanja«, in sicer v pomenu »mobilizirajoče teorije« ali tudi v smislu »nagovarjajočih stališč«, ki je »Marxu in Engelsu tuja – čeprav sta svojo teorijo razumela kot mišljenje, ki hkrati nagovarja in mobilizira posameznike in socialne grupe za akcijo spreminjanja sveta« (Debenjak, 1970: 955). Debenjak v prispevku opredeli še druge značilnosti ideologije pri Marxu in Engelsu.

6 Pri tem ne zaostaja niti politična stranka Levica, ki je na zadnjih volitvah v Evropski parlament GND predstavljala kot eno ključnih točk svojega programa.

7 Gre za številko julij-avgust 2018. Članek *De-growth VS A Green New Deal* najdemo v sklopu *Debating Green Strategy*, ki je v zadnjem času redna sekcija revije *New Left Review*.

8 Pollin sicer poda politično oceno, da sta oba pristopa (tako GND kot odrast) del leve, a to po mojem mnenju pove več o njegovem razumevanju leve kot o njenem dejanskem programu. Prav tako so znana mnenja drugih levih ekonomistov. Francoski politični ekonomist Serge Latouche denimo meni, »da je odrast edini politični projekt, ki je sposoben obnoviti levo« (Latouche, 2012: 75). Hkrati je prepričan, da mora leviča svoj imaginarij dekolonizirati od ekonomizma (Latouche, 2009a). Latouche je seveda odkrit zagovornik odrasti (glej Latouche, 2009b), medtem ko je Pollin odkrit zagovornik zelene rasti in zelene ekonomije (glej Pollin, 2015). *Dekolonizacija imaginarija* je eden ključnih pojmov v »programskem jedru« odrasti. Za razumevanje tega pojma glej dela Serga Latoucha (Latouche, 2009a; 2019).

9 »Odrast je bila namerno vržena v razpravo kot 'besedna bomba', ki naj bi repolitizirala okoljizem [*environmentalism*] ter končala z depolitizirajočim soglasjem o trajnostnem razvoju« (Ariès v Kallis, Demaria in D'Alisa, 2019: 40). »Trajnostni razvoj namreč depolitizira pristna politična nasprotja o prihodnosti, v kakršni si želimo živeti« (Kallis, Demaria in D'Alisa,

problem in da postavljajo ultimativno vprašanje »kaj storiti«, sicer je življenje na Zemlji, kot ga poznamo danes, ogroženo. Njegov glavni očitak zagovornikom odrasti je, da glede na obseg in širino področij, ki jih zastopajo, zelo malo prostora namenjajo razvijanju »podnebno-stabilizacijskega načrta«. Ob tem nesramno navrže, da jim je sam Herman Daly očital, »da še vedno čaka, da bodo [odrastniki] od slogana prešli k razvoju nečesa konkretnjšega« (glej Daly in Kunkel, 2018: 102–103). Daly je sicer utemeljitelj ekološke ekonomike, ki ima znotraj odrasti status enega od osmih pristopov k proučevanju odrasti (glej D'Alisa, Demaria in Kallis, 2019: 51–88).

V kratkem odstavku Pollin nato poda svoje videnje kritike rasti, ki je znotraj odrasti jedrna tema, in poudari, da se ne strinja z odrastniki, ko pravijo, da »je rast moderna religija«. Skratka, kritiki *kritike rasti* nameni en sam odstavek. Zatem se v glavnem osredini na predstavitev svojega podnebno-stabilizacijskega načrta, ki ga utemelji na ideji absolutne razdvojitve (ang. *absolute decoupling*),¹⁰ povečanju energetske učinkovitosti in masovnih investicijah v »čisto energijo«, kar bo ustvarilo »zeleno rast«, »zeleno delovna mesta« in »pravično tranzicijo«. Glavna ideja njegovega načrta je zamenjava fosilne industrije z industrijo, ki bo temeljila na famozni »čisti energiji« (kamor spada tudi jedrska energija) oziroma na obnovljivih virih energije. Doda še: »Po mojem mnenju je obravnavanje teh vprašanj, v smislu njihovih posebnosti, pri obravnavanju podnebnih sprememb konstruktivnejše kot osredotočanje na predstavljanje splošnih značilnosti gospodarske rasti, pozitivnih ali negativnih« (Pollin, 2018: 8), kar je po njegovem mnenju ključna slabost odrastnikov (tj. zagovornikov pristopa odrasti). Tu bom pustila ob strani, da je prav Pollinov pristop »šolski primer« podnebnega reduccionizma (glej Hulme, 2011), ki ga je povsod na pretek (tudi v znanosti), primanjkuje pa pristopov, ki so zmožni misliti »širšo sliko«.

2019: 40). Cilj uporabe negacije za pozitiven projekt je »prav dekolonizacija imaginarija, v katerem prevladuje enosmerna prihodnost, sestavljena izključno iz rasti. Cilj izraza 'odrast' je prav prekinitev samodejne povezave med rastjo in nečim boljšim. [...] Odrast je namerno subverziven izraz« (Kallis, Demaria in D'Alisa, 2019: 35).

10 Teorija zelene rasti temelji na predpostavki, da je absolutna razdvojitve rasti BDP od snovnega pretoka in ogljikovih emisij mogoča ter da je na stopnji, ki je zadostna, da prepreči nevarne podnebne spremembe in druge dimenzije ekološkega zloma (Hickel in Kallis, 2019: 1). Na predpostavki absolutne razdvojitve temelji tudi ideja »zeleno ekonomije« (glej Pearce, 1992). Ideja o zeleni rasti je bila latentno prisotna že v retoriki trajnostnega razvoja od Brundtlandine komisije in prve konference v Riu naprej, prav tako pa je njeno izoblikovanje potekalo v diskurzu ekološke modernizacije (Hickel in Kallis, 2019: 1). S konferenco Rio+20 in dokumenti, ki so bili sprejeti na njej, pa je postala povsem transparentna. Zelena rast je po letu 2012 (po konferenci Rio+20) postala prevladujoč odziv na vedno pogostejša zelo resna opozorila o (prihajajočih) podnebnih spremembah in ekološki katastrofi. Na mednarodni ravni obstajajo trije glavni institucionalni zagovorniki teorije zelene rasti: OECD, UNEP in Svetovna banka (Hickel in Kallis, 2019: 2).

Pollinov članek je sprožil številne odzive, vključno s številnimi odgovori odrastnikov.¹¹ Kljub temu, da je razprava zelo aktualna,¹² je treba poudariti, da – zgodovinsko gledano – ni nekaj povsem novega, saj se je kritika rasti pojavila že sredi 20. stoletja.¹³ Ker »odrast v prvi vrsti pomeni kritiko rasti« in ker »poziva k dekolonizaciji javne razprave od idioma ekonomizma ter k odpravi ekonomske rasti kot družbenega cilja« (Kallis, Demaria in D'Alisa, 2019: 34), je torej ne moremo izvzeti iz miselne tradicije kritike rasti.¹⁴

V drugi polovici 20. stoletja je namreč kar nekaj eminentnih ekonomistov objavilo kritična razmišljanja o »brezglavem« zasledovanju imperativa rasti. Ezra J. Mishan (glej Mishan, 1967; 1970), Nicholas Georgescu-Roegen (glej Georgescu-Roegen, 1971; 1975) in Herman E. Daly (glej Daly, 1977) so zgolj trije, katerih dela se uvrščajo v tradicijo kritičnega prevpraševanja imperativa gospodarske rasti.¹⁵ Našteti avtorji so si sicer (zelo) različni, vsem pa sta skupna kritika rasti in dejstvo, da so vsi imeli ekonomsko izobrazbo. Toda čeprav jim je slednje skupno, se bom kasneje (v drugem delu članka) raje osredotočila na njihove razlike – pri tem mislim predvsem na razlike med drugim in tretjim omenjenim avtorjem –, saj so po mojem mnenju ključne za razumevanje razprave »green new deal versus odrast«.

Pollinovemu članku je (med številnimi drugimi) sledil članek J. Hickela in G. Kallisa (2019), v katerem avtorja na podlagi empiričnih podatkov jasno

11 V *New Left Review* je neposreden odziv na Pollinov članek sledil v številki januar-februar 2019 (številka 115). Prispevek sta napisala Mark Burton in Peter Somerville, naslovila pa sta ga *Degrowth: A Defence*. Idejo GND pa je poleg drugih (na primer Hickel, 2018; Bellamy Foster, 2019) kritično pokomentiral tudi Giorgos Kallis, eden najbolj znanih in ključnih (akademskih) predstavnikov gibanja odrasti (Kallis, 2019).

12 Gibanje odrast na vsaki dve leti organizira večjo mednarodno konferenco. Letos jeseni bi morala potekati v Manchestru, a so jo zaradi pandemije COVID-19 prestavili v leto 2021. Na posodobljeni spletni strani konference je vidno, da debata o GND ostaja ena izmed krovnih štirinajstih tem, pri čemer je iz opisa teme jasno razvidno, da k prijavi ponovno vabijo prispevke, ki kritično obravnavajo GND (tj. t. i. »win-win« politike, zeleno rast, BDP kot edini javnopolitični cilj, razdvojitvev oziroma možnost dematerializacije itd.).

13 V tem kontekstu je najbolj znana razprava o poročilu Rimskega kluba (*Meje rasti*), ki je bilo objavljeno leta 1972. Slovenski prevod, ki je po mnenju nekaterih nezanesljiv, smo dobili leta 1974 (glej Meadows idr., 1974). Objava tega poročila je razburkala akademsko sceno in sledili so številni (predvsem negativni) odzivi (tako posameznikov kot raziskovalnih skupin). Ekonomisti so se tako rekoč poenoteni postavili proti poročilu, tako na vsebinski kot metodološki ravni (Bardi, 2011: 11). Razpravo med ekonomisti o poročilu Rimskega kluba najdemo na primer v knjigi *The Economic Growth Controversy* (glej Weintraub idr., 1973).

14 Hkrati je pomembno poudariti, da »odrast ni samo kritika rasti, ampak tudi kritika kolonizacijskega razširjanja vrednot, logike in jezika trga na nova družbena in ekološka področja. Zahteva razblagovljenje družbenih razmerij in človekovega razmerja z naravo ter izpodbija 'novi okoljski pragmatizem', ki rešitev za zaščito okolja vidi v tržnih instrumentih« (Gómez-Baggethun, 2019: 148).

15 Tabelarni pregled različnih miselnih tradicij (in ključnih avtorjev) kritike rasti podaja na primer Herman Daly (glej Daly, 1991a: 177–178).

dokazujeta, da absolutna razdvojitvev in s tem »zelena rast« nista možni brez negativnih posledic za okolje – v smislu izčrpanja virov in povečevanja emisij. Pravita (Hickel in Kallis, 2019: 7):

Empirični podatki kažejo, da absolutna razdvojitvev BDP od rabe virov: a) je lahko kratkoročno mogoča v nekaterih bogatih državah z močno politiko zmanjševanja, vendar le ob predpostavki, da bo teoretično povečanje učinkovitosti v resnici nemogoče doseči; b) ni izvedljiva v svetovnem merilu, tudi v pogojih politike najboljših scenarijev; in c) jo je fizično nemogoče ohraniti/zagotoviti na daljši rok. Glede na te podatke lahko sklepamo, da teorija zelene rasti – v smislu rabe virov – nima empirične podpore. Hkrati ne pozna nobenih verodostojnih empiričnih modelov, ki bi nasprotovali tej ugotovitvi.

Hickel in Kallis, odkrita zagovornika odrasti, nista edina, ki sta pokazala na nemožnost »zelene rasti« oziroma na upravičeno kritiko »zelene ekonomije«. ¹⁶ Evropski okoljski urad (*European Environmental Bureau*) je leta 2019 izdal poročilo *Decoupling Debunked: Evidence and Arguments against Green Growth as a Sole Strategy for Sustainability*, v katerem je pokazal, da ni nikarkršnih empiričnih podatkov, ki bi dokazovali absolutno razdvojitvev rasti od okoljskih pritiskov (glej Parrique idr., 2019). Tudi Tim Jackson in Peter A. Victor sta predstavila pomisleke o možnosti absolutne razdvojitve (glej Jackson in Victor, 2019). A ne glede na množico tehtnih ugovorov je ideja razdvojitve močno usidrana v mislih politikov. Za ponazoritev vzemimo zapis nekdanjega predsednika ZDA Baracka Obame v uglednem časopisu *Science*, ki sicer ni znanstveni članek, ampak je bil objavljen v sekciji *Policy Forum* (glej Obama, 2017). Obama v članku čisla napore zasebnega sektorja v ZDA, ki domnevno ogromno pripomore k razdvojitvi emisij od gospodarske rasti.

Sanje o možnosti absolutne razdvojitve oziroma popolne dematerializacije so dolgo pomagali vzdrževati različni diskurzi, med katerimi zelo izstopa diskurz ekološke modernizacije. ¹⁷ Dryzek denimo pri razlagi tega okoljskega

¹⁶ Glej tudi Brand, 2014; 2015; 2016; Goodman in Salleh, 2013; Kenis in Lievens, 2015; 2016; Lander, 2011; Milne in Mahanty, 2019; Neusteurer, 2016; Unmüßig idr., 2012; Wanner, 2015.

¹⁷ Bistveno je temeljno razlikovanje med ekološko modernizacijo kot reflektivno sociološko teorijo, ki odgovarja na vprašanje, kako so različne institucije in družbeni akterji skrb za okolje integrirali v svoje delovanje (Spaargaren in Mol, 1992; Mol, 1996; Mol in Spaargaren, 2000), in ekološko modernizacijo kot politično-ekonomskim diskurzom, ki je tesno povezan z ekološko-reformističnim programom (za razliko glej Hayden, 2014: 15). Razprava o ekološki modernizaciji v članku se nanaša izključno na tisto ekološko modernizacijo, ki je obravnavana kot politično-ekonomski diskurz. Po mojem mnenju je Dryzkovo razlikovanje med »šibko« in »močno« ekološko modernizacijo (Dryzek, 2018: 195–216) napačno, ker se napačno opre na članek Christoffa, na podlagi katerega izpelje svojo argumentacijo. Christoff namreč trdi, da

diskurza izpostavlja države, ki so »okoljsko najuspešnejše«, tj. države, ki so domnevno »najbolj zelene« in imajo najboljše okoljske politike. Gonilo uspeha njihovih okoljskih politik »je ideja o prekinitvi povezave med ekonomsko rastjo in vedno večjo okoljsko obremenitvijo« (Dryzek, 2018: 197). Dryzek se v nadaljevanju vpraša: »Kaj imajo skupnega Nemčija, Japonska, Nizozemska, Norveška, Švedska, Finska in Švica, kar bi lahko pojasnilo njihovo očitno večjo okoljsko učinkovitost?« (Dryzek, 2018: 199), ter sklene: »Kar imajo te države skupnega, je političnoekonomski sistem, v katerem prevladujejo konsenzualni odnosi med ključnimi akterji. [...] Vse to so bolj ali manj korporativni sistemi« (Dryzek, 2018: 200). V nadaljevanju se ukvarja z razlago povezanosti med okoljsko uspešnostjo in visoko stopnjo korporativizma v teh državah, kar lahko v bistveno bolj sofisticirani obliki beremo tudi pri drugih avtorjih (glej Gronow idr., 2019).

Toda kar Dryzek in mnogi drugi avtorji, ki zgolj verjamejo v možnost polne dematerializacije, spregledajo, zamolčijo ali v sintezi preprosto izpustijo – in se mi zdi ključno –, je, da ima »okoljski uspeh« omenjenih držav svojo temno plat (glej Leach, 2012; Hickel, 2019) oziroma temelji na apropiaciji zemlje in ekstrakciji virov na »globalnem jugu« (glej Fairhead idr., 2012; Svampa, 2012). Dryzek na primer protislovno trdi, da je t. i. »šibko« ekološko modernizacijo v bogatih državah »mogoče kupiti s selitvijo rizikov v revne države – s preselitvijo onesnažujočih industrij v revne države, z izvažanjem odpadkov v te države ali z netrajnostnim izkoriščanjem njihovih virov« (Dryzek, 2018: 212),¹⁸ vendar kljub temu sklene, da med raziskanimi okoljskimi diskurzi »edina ponuja sprejemljivo strategijo za preobrazbo industrijske družbe v radikalno drugačno alternativo, ki jo je lažje zagovarjati z ekološkega vidika (ki pa je še vedno kapitalistična)« (Dryzek, 2018: 216), pri čemer stavi na to, da bo »močna« ekološka modernizacija prinesla prepričanje industrijske družbe. To je pobožna želja, saj ni nobenega jamstva (in tudi Dryzek ga ne ponudi), da bodo monopolni kapitalisti ob soočenju z »bojevito (in radikalno) zeleno javno sfero« razvili kritično samozavedanje in pričeli (radikalno) prepričevati temelje industrijske družbe, kar je po

so nekateri s konceptom ekološke modernizacije, ki je sicer namenjen pojasnjevanju procesov okoljskih reform na različnih družbenih ravneh in refleksiji okoljskega razvoja (na primer javnih politik, političnih institucij) v *policy* analizi, pričeli legitimirati nadaljnjo instrumentalno prevlado in uničevanje okolja (glej Christoff, 1996). Zato »normativne razsežnosti različnih načinov uporabe zahtevajo večjo pozornost« (Christoff, 1996: 476). V zvezi z analizo teh različnih ravni pa je Christoff sklenil, da so normativne razsežnosti načinov rabe koncepta ekološke modernizacije »šibke ali močne« in »sprožajo vprašanja v zvezi z razmerjem pojma z njegovimi ekološkimi in modernističnimi referencami« (Christoff, 1996: 476).

18 Ob tem navede primer »okoljsko zelo uspešne« Japonske: »Japonski ekološki odtis je zelo velik, toda negativne učinke je čutiti v glavnem zunaj Japonske, v uničenih tropskih gozdovih v jugozahodni Aziji, na pacifiških otokih, prekritih z golfišči, v zmanjšanju ribjega življa v oceanih in onesnažujočih industrijah, preseljenih v druge države« (Dryzek 2018, 212).

Dryzku bistvo »močne« ekološke modernizacije, s katero utemelji ekološko demokracijo (glej Dryzek, 2018: 268–275).

Fenomena *green grabbing* (Fairhead idr., 2012) pač ne moremo preprosto pomesti pod preprogo, ampak se je treba vprašati, na čigav račun (katerega dela sveta oziroma katerih držav) zgoraj omenjene države uprizarjajo videz okoljske uspešnosti. Kam so te države izvozile svoje »umazane« industrije? Kdo oziroma kateri del sveta proizvaja (in izpušča toplogredne pline) zanje? Kam te države izvažajo nevarne e-odpadke? Na primer: po podatkih UNEP je 90 odstotkov e-odpadkov ilegalno odvrženih v revnih predelih Afrike in Azije (glej Nichols, 2015; Leach, 2016). Poleg tega raba materialov in naravnih virov (kljub uprizarjanju razdvojitve med rastjo in okoljskimi pritiski v najbogatejšem delu sveta) še vedno narašča (glej Wiedmann idr., 2015; Gutowski idr., 2017). Zato v nadaljevanju prehajam na delček zgodovine razvoja »okoljskega mišljenja« znotraj ekonomske vede, ki lahko po mojem mnenju pokaže na to, kar je v razpravi »GND versus odrast« spregledano in bi bilo vredno premisliti.

Razlika med okoljsko ekonomiko in ekološko ekonomiko ali kako misliti »petdeset odtenkov zelene«¹⁹ v ekonomski vedi

Za namene razprave je na tem mestu ključno postaviti povsem abstraktno (teoretično) vprašanje: Kakšna je razlika med ekološko ekonomiko in okolj-

¹⁹ Glej Latour, 2016. Naslov Latourjevega članka povsem ustreza obširnemu diapazonu šol mišljenja in različnih teorij, ki se znotraj ekonomske vede ukvarjajo z »okoljsko krizo« in »reševanjem okoljske krize«. Nekatere med njimi se medsebojno dopolnjujejo ali (bistveno) razlikujejo; nekatere si tudi (odkrito) nasprotujejo. Naštela bom le nekaj pristopov, šol oziroma teorij, s katerimi sem se doslej srečala: okoljski management (*environmental management*), bioekonomika (*bioeconomics*), ekološka ekonomika (*ecological economics*) ali ekonomika ravnovesnega stanja (*steady-state economics*), (neoklasična) okoljska ekonomika (*neo-classical environmental economics*), ekonomika naravnih virov (*natural resource economics*), ekonomika trajnostnosti (*economics of sustainability*), ekonomika blaginje (*welfare economics*), ekonomika onesnaženosti (*pollution economics*), ekonomika zadostnosti (*economics of sufficiency*), ekonomika podnebnih sprememb (*economics of climate change*), ekonomika globalnega segrevanja (*economics of global warming*), zelena rast (*green growth*) in zelena ekonomija (*green economy*), zelena industrijska revolucija (*green industrial revolution*), ekološka modernizacija (*ecological modernization*), ničelna rast (*zero growth*), a-rast (*a-growth*), ekonomika odrasti (*economics of degrowth*), novi zeleni dogovor (*green new deal*), postrast (*post-growth*), ekološka makroekonomika (*ecological macro-economics*), nova ekonomija (*new economy*), modra rast (*blue growth*) in modra ekonomija (*blue economy*), ekonomija stalnosti (*economy of permanence*), (eko)feministična ekonomika (*(eco)feminist economics*). Pri tem sem porabila precej časa za

sko ekonomiko? V literaturi zasledimo, da med njima obstaja pomembna razlika, s katero pa se avtorji praviloma podrobno ne ukvarjajo, saj je njihov cilj zgolj predstavitev okoljske ekonomike, ki po navadi nastopa »v paru« z ekonomiko naravnih virov (glej Perman idr., 2003). Perman idr. (2003: 8), pravijo:

Moderni poddisciplini ekonomika naravnih virov in okoljska ekonomika imata bistveno različne izvore znotraj moderne *mainstream* ekonomske vede. Prva je v glavnem vzniknila iz neoklasične ekonomike rasti, medtem ko je druga vzniknila iz ekonomike blaginje in študija tržnih zlomov [*market failure*]. Obema lahko sledimo od zgodnjih sedemdesetih let [20. stoletja], čeprav je seveda možno identificirati tudi zgodnejše prispevke.²⁰

Toda čeprav imata načeloma različne izvore, okoljska ekonomika in ekonomika naravnih virov ves čas nastopata skupaj in v tem »paru« se (je) tudi okoljska ekonomika nagiba(la) k obrambi neoklasične paradigme. Za njuno celostno razumevanje se je treba postaviti v čas po drugi svetovni vojni (glej Spash, 1999; Pearce, 2002).

David Pearce, ena ključnih akademskih figur na področju okoljske ekonomike, začetek »intelektualne zgodovine« področja okoljske ekonomike postavi v petdeseta leta 20. stoletja, ko je bila ustanovljena organizacija *Resources for the Future (RFF)*, ki se še danes ukvarja z ekonomiko naravnih virov. Pearce v zvezi z njo omenja poročilo, ki ga je leta 1951 na prošnjo tedanjega predsednika Trumana pripravila *Materials Policy Commission* – tj. t. i. Paleyjevo poročilo (imenovano po predsedniku komisije Williamu S. Paleyju). Glavna naloga omenjene komisije je bila priprava poročila o potrebah ZDA po naravnih virih (glej Pearce, 2002: 57–58). Končno poročilo *Resources for Freedom: Foundations for Growth and Security* je priporočilo ustanovitev

spoznanje, da jih še zdaleč ne moremo enačiti. Spash v članku *The Development of Environmental Thinking in Economics* izpostavlja, da »je splošno pomanjkanje znanja o razvoju okoljskega mišljenja znotraj ekonomske vede in o razlikah med različnimi šolami mišljenja prisotno tako med tistimi, ki se ukvarjajo z interakcijami med gospodarstvom in okoljem, kot med tistimi, ki ekonomsko analizo aplicirajo na okolje« (Spash, 1999: 414). Raziskovanje tega diapazona me ni vodilo le do spoznanja razlik med okoljsko ekonomiko in ekološko ekonomiko, ampak do novega vprašanja, ki je sovpadlo s spremljanjem razprave »GND versus odrast«. To novo vprašanje je bilo: Kakšna je razlika med ekološko ekonomiko in bioekonomiko? K njemu se bom vrnila v nadaljevanju, še pred tem pa je na mestu pojasnilo o razliki med (neoklasično) okoljsko ekonomiko in ekološko ekonomiko.

20 »Vendar je bila sposobnost teh [dveh] poddisciplin za preiskovanje okoljskih kritik omejena, saj sta ostali znotraj neoklasičnega okvirja in sta se torej nagibali k obrambi te paradigme« (Spash, 1999: 414).

neodvisne organizacije, ki bo na nacionalni ravni analizirala povpraševanje po naravnih virih (za namene rasti in varnosti), da se ne bi ponovila medvojna izkušnja. Predsednik Truman je bil namreč prepričan, da so naravni viri med vojno igrali pomembno vlogo in da jih lahko obravnavamo kot glavni vzrok za konflikt (Warde idr., 2018: 35–36). RFF je bila nato s finančno podporo Fordove fundacije ustanovljena leta 1952 in se je v prvih letih ukvarjala s pičlostjo virov. Okoljska ekonomika je torej v svojem izvoru neločljivo povezana z ekonomiko naravnih virov in vprašanjem njihove zadostnosti za namene rasti (in varnosti). Ekološka zaskrbljenost, ki jo je v 60. in 70. letih 20. stoletja zbudilo okoljsko gibanje, pa je v okoljsko ekonomiko vstopila šele v drugi fazi, nanjo pa je odgovorila tako, da je branila temeljne postulate neoklasične paradigme in ji dodala zgolj nekaj »okoljskih metodoloških popravkov« (glej Munda, 1997; Müller, 2001; Beder, 2011).

Po drugi strani ekološka ekonomika metodologijo preučevanja ekonomskega procesa poskuša postavljati »na novo« (izhajajoč iz spoznanj bioekonomike, ekologije itd.) (glej Munda, 1997; Müller, 2001; Beder, 2011). Temeljna premisa ekološke ekonomike oziroma ekonomike ravnovesnega stanja je, da je ekonomija »fizikalni podsistem končnega sistema našega planeta, zato je neskončna gospodarska rast nemogoča« (Farley, 2019: 65). Ekonomija je podsistem večjega ekosistema (ekosfere), ki je končen, se ne širi in je odprt le za nenehen pritok energije sonca. Da bi ta podsistem obstal, mora biti v ravnovesnem stanju s funkcioniranjem ekosistema. Pravila ekološke ekonomike se tako nanašajo na določitev omejitev za pretok in na zahtevo po stabilni človeški populaciji. Hermanu E. Dalyju, ki je utemeljil ekološko ekonomiko oziroma ekonomiko ravnovesnega stanja, »gre zasluga, da je na podlagi pionirskega dela Nicholasa Georgescu-Roegenaa vzpostavil vodilno diferenco med subsistemom energetske snovnih interakcij, ki imajo linearno entropični značaj, in subsistemom krožnega toka menjalnih interakcij« (Klemenc, 1991: 14–15).

Clive L. Spash izpostavlja, da je za veliko ljudi ekološka ekonomika področje, ki ga ne razlikujejo od okoljske ekonomike in ekonomike naravnih virov, čeprav obstajajo pomembne razlike (zlasti med prvima dvema), med katerimi je najočitnejša zahteva ekološke ekonomike, da je treba bistveno spremeniti pristop k ekonomski analizi (Spash, 1999: 414), saj »velik del sodobne ekonomske teorije izhaja iz modela krožne menjalne vrednosti«, ki »je združen s fizikalnim tokom snovi in energije, ki pa ni krožen« (Daly, 1991b: 77). Zato Daly potezo zvajanja enega na drugega (kot »enakovredni abstrakciji«) *in* pomanjkljivost dajanja pretiranega poudarka na krožnem toku ter sorazmerno premajhnega poudarka na pretoku, kar očita neoklasični paradigmi, razglasi za zmoto »napačno postavljene konkretnosti« (glej Daly, 1991b).

Nastanek moderne ekološke ekonomike je neločljivo povezan z ustanovitvijo skupnosti *The International Society for Ecological Economics* (ISEE) leta 1988 in z začetkom izhajanja transdisciplinarne znanstvene revije *Ecological Economics* leta 1989, medtem ko Røpke dobo med začetkom šestdesetih in koncem osemdesetih let 20. stoletja opredeli kot zgodnjo zgodovino moderne ekološke ekonomike, ki je k formalni institucionalizaciji področja vodila ravno z nastankom skupnosti in znanstvene revije (Røpke, 2004: 293). V prvi številki revije lahko beremo, da je motiv revije tudi »spodbujanje novih načinov razmišljanja o povezavah med ekološkimi in ekonomskimi sistemi« (Costanza, 1989: 1). Za oblikovanje tega področja je namreč bilo ključno nezadovoljstvo oziroma nestrinjanje ekoloških ekonomistov z ortodoksijo neoklasične paradigme, ki se je upirala spoznanju, da je produkcijski sistem del (večjega) ekosistema. Pristop neoklasične okoljske ekonomike in njen teoretični odgovor na »okoljsko krizo« pa je bil za ekološke ekonomiste premalo, zato so ga hoteli dopolniti s spoznanji iz ekologije.

Ekološka ekonomika, ki stremi k ravnovesnemu stanju, pomeni odmik od (neoklasične) okoljske ekonomike, ki še vedno stremi k rasti BDP in temelji na prepričanju, da lahko tržni instrumenti za zaščito okolja, »zeleni davki« (okoljski davki), trgovanje z različnimi okoljskimi dovoljenji ali emisijami, »zaščita okolja kot poslovna priložnost/stroški«, okoljsko modificirana analiza stroškov in koristi (*cost-benefit*), finančno ovrednotenje okolja, ekotehnologije, ekoproizvodnja, ekotrženje, ekoračunovodstvo in ekoposlovni standardi, ekokontroling in nadzor (in kar je še teh ekobesednih žetonov) ustrezno rešujejo »okoljsko krizo«. Ali kot pravi Munda: okoljska ekonomika kot poddisciplina neoklasične ekonomije se ukvarja z dvema temeljnima vprašanjema: 1) s problemom okoljskih eksternalij (stroškov) in 2) s pravilnim managementom naravnih virov (optimalno alokacijo neobnovljivih virov). Če pogledamo nanjo z epistemološkega zornega kota, pa se ekonomisti, ki pripadajo neoklasični šoli, navdihujejo pri newtonovski mehaniki (Munda, 1997: 216–217).

Razlika med ekološko ekonomiko in bioekonomiko

Odkritje bioekonomike in utemeljitev ekološke ekonomike sta ključna premika ekonomske vede v 20. stoletju, ki sta prav tako del miselne tradicije kritike rasti.

Pojem »bioekonomika« je konec 60. let v nekem pismu prvič uporabil Jiří Zeman, član Češkoslovaške akademije, in sicer v pomenu »nove ekonomike«, v kateri bi bilo treba ustrezno prepoznati prav »v skorajda vsakem pogledu biološko substanco ekonomskega procesa« (Bonaiuti, 2011: 158). Georgescu-Roegen je bil izraz všeč in ga je od zgodnjih 70. let uporabljal kot nekakšno parolo, ki zajema vse pomembne ugotovitve, do katerih se je dokopal v času svoje raziskovalne kariere (Bonaiuti, 2019: 57).

Bioekonomiko je skratka utemeljil Nicholas Georgescu-Roegen, ki »je kot prvi in najbolj radikalno proučil posledice integracije fizičnih in bioloških ved v ekonomiko« (Bonaiuti, 2011: 1–48). »Njegovo prvo spoznanje je, da ekonomski proces, ki ima fizikalne in biološke temelje, ne more prezreti omejitev, ki mu jih nalagajo zakoni fizike in biologije, še posebej zakon o entropiji« (Bonaiuti, 2019: 57). S tem ko je Georgescu-Roegen v ekonomijo integriral novejša spoznanja fizikalnih in bioloških ved (predvsem spoznanja termodinamike), je naredil korak dlje od paradigme mehanike, ki je dotlej prevladovala v ekonomski vedi. Vrhunec pomeni njegovo sintetično delo *Entropijski zakon in ekonomski proces* [*The Entropy Law and the Economic Process*] (Georgescu-Roegen, 1971), ki je napovedalo »pojmovni preobrat v ekonomiji« (Martínez-Alier in Schlüpmann, 1991: 122). Iz bioekonomike se je malce pozneje razvila ekološka ekonomika.

Bonaiuti (2019: 57) povzema: »Kar zadeva področje raziskovanja, se bioekonomika ne razlikuje od ekološke ekonomike, čeprav se nekatera izhodišča za analizo, značilna za bioekonomiko Georgescu-Roegen, pomembno razlikujejo od tistih, ki so zaznamovala utemeljitelje ekološke ekonomike« (Daly, Costanza itd.). Bioekonomika in ekološka ekonomika sta torej le do določene mere sorodni (v smislu področja oziroma predmeta raziskovanja), kljub temu pa se že v izhodišču pomembno razlikujeta med seboj. Če ekološka ekonomika stavi na ekonomiko ravnovesnega stanja, je Georgescu-Roegen »z uporabo zakonov termodinamike v ekonomiji ugotovil, da niti ekonomika ravnovesnega stanja na končnem planetu ni mogoča« (Farley, 2019: 67).

Ta ključna razlika med ekološko ekonomiko in bioekonomiko pojasni tudi njuno povsem različno stališče do trajnostnega razvoja. Georgescu-Roegen je namreč idejo trajnostnega razvoja ostro kritiziral, kar pa je dolgo ostalo neznano, saj do nedavnega nekaj njegovih ključnih pisem in besedil ni bilo objavljenih (Bonaiuti, 2011: xi). Za trajnostni razvoj je menil, da je to »eden najbolj strupenih receptov« (ibid.). Paradigmi trajnostnega razvoja

je Georgescu-Roegen odločno nasprotoval, ker – podobno kot ekonomika ravnovesnega stanja (ekološka ekonomika) – radikalno ne prevprašuje antropoloških in institucionalnih temeljev tržne ekonomije (Bonaiuti, 2019: 59). Polemiko med njima je opazil tudi Andrej Kirn, ko je izbiral besedila za zbornik *Ekologija, ekonomija, entropija* (glej Kirn, 1991). V uvodu je kot urednik zapisal, da bo pozoren bralec »opazil, da že med izbranimi avtorji poteka polemika o nekaterih stališčih in idejah, npr. Georgescu-Roegen nasproti Dalyju« (Kirn, 1991: 5).

Herman Daly, utemeljitelj ekonomike ravnovesnega stanja (ekološke ekonomike), je bil Georgescu-Roegenov učenec.²¹ Daly je med letoma 1988 in 1994 delal na okoljskem oddelku Svetovne banke kot svetovalec za trajnostni razvoj. Čeprav je s Svetovne banke odšel sam, ker ni bil zadovoljen s svojim majhnim vplivom in ker je bil do njenega delovanja kritičen (Daly, 2007: 35), so njegove ideje kljub temu danes pripoznane kot ključ do trajnostnega razvoja (glej na primer Daly, 1990), knjiga *Steady-State Economics* (Daly, 1977) pa je univerzalno pripoznana kot vodilno delo na področju ekonomike trajnostnosti. Daly je namreč vsa ta leta trdil: »Problem je rast, ne razvoj!« [»The problem is growth, not development!«] (Daly v Daly in Kunkel, 2018: 88–90). Daly pri tem temeljnem razlikovanju poudarja, da je rast kvantitativen, razvoj pa kvalitativen pojem; njegova metafora za trajnostni razvoj je »razvoj brez rasti«. Zdi se, da ekonomisti na Svetovni banki in še kdo (na primer UNEP) očitno niso (bili) dovolj občutljivi za to razliko. Ideja trajnostnega razvoja, ki je v bistvu oksimoron (Sachs, 1999; glej Redclift, 2003; 2006), se je lepo usedla v glave množic in všečnih receptov željnih politikov za namene »trajnostne« rasti, in to kljub temu, da je bil Daly zagovornik trajnostnega razvoja in nasprotnik trajnostne rasti (glej Daly, 1994).

Vendar pa (vse) odgovornosti za »napačno rabo« ne gre pripisovati Dalyju, saj je ta raba skladna s konceptom »trajnostnosti« (*Nachhaltigkeit*), ki je

bil prvič uporabljen v 19. stoletju pri upravljanju gozdov v Nemčiji, in sicer ne v smislu spoštovanja do neokrnjene narave, ampak, nasprotno, da bi prikazal, kako bi bilo mogoče z naravo kovati denarne dobičke, tako da bi dosegli optimalne trajnostne donose iz nasadov dreves (Martínez-Alier, 2019: 86).

Verjetno je povsem odveč pripominjati, da se je trajnostni razvoj med drugim »izrodil« v trgovanje z ekosistemskimi storitvami. Izračunavanje

21 O njunem odnosu je Daly spregovoril tudi v intervjuju za *New Left Review* (glej Daly in Kunkel, 2018).

cene ekosistemskih storitev (glej Costanza idr., 1997) je populariziral Robert Costanza, sodelavec Hermana Dalyja, s katerim sta že na začetku devetdesetih pisala tudi o *naravnem kapitalu* (glej Costanza in Daly, 1992), ki je danes eden ključnih pojmov v okviru financiranja narave. Komodifikacija (poblagovljenje) ekosistemskih storitev zagotavlja, da nanje gledamo kot na nekaj zamenljivega in nadomestljivega (Beder, 2011: 148), kar pa na žalost prispeva k reprodukciji neoklasične okoljske ekonomike, kljub morda začetnim plemenitim (»dobrim«) namenom (glej Gómez-Baggethun idr., 2010). Tudi »zelena rast« in »zelena ekonomija«, ki sta naslednici trajnostnega razvoja in trajnostne rasti, sta zgolj »volk v ovčji preobleki« (glej Lander, 2011) oziroma »nova oksimorona« (glej Brand, 2012).

Fizika, biologija in ekonomija

»Osnovni oris« bioekonomike in ekološke ekonomike, ki sem ga natančneje predstavila v prejšnjem poglavju, le delno zadeva tisto, kar sem v resnici želela izpostaviti z njim (poleg ključne razlike v odnosu do trajnostnega razvoja). Sinteza, ki jo je naredil Georgescu-Roegen, je nedvomno pomembna za ekonomsko vedo, čeprav je (bila) spregledana oziroma so jo ekonomisti ignorirali in jo še vedno ignorirajo. Po objavi prvih člankov v sedemdesetih letih 20. stoletja je bil standardni odgovor ekonomistov na njegovo sintezo tišina,²² z vzponom neoliberalizma pa je bil Georgescu-Roegen skorajda pozabljen (Bonaiuti, 2011: x). To je po svoje razumljivo, če sprejmemo stališče, da so ekonomisti, ki se niso spraševali o izvorišče svoje vede, težko sprejeli to, kar je razgalil Georgescu-Roegen: kako se je ekonomska veda sploh oblikovala kot znanost in čemu je pri tem sledila – fiziki. Razlog? Želela je postati »hard science«, trda znanost. Kot pravi Sedláček (2014: 20): »Preden se je ekonomija povzpela v samostojno znanost, je mirno obstajala kot podstroka filozofije – na primer etike, neizmerno oddaljena od današnjega pojmovanja matematično-alokativne znanosti, ki v svoji pozitivistični ošabnosti do drugih, 'občutljivih znanosti' gleda na svet zviška.«

Da je ekonomija želela postati in je postala trda znanost, ni samo njen problem, ampak problem večine družbenih ved. O zgledovanju družboslovja po naravoslovju (v času oblikovanja družboslovnih ved) je treba

22 Šele po skorajda dveh desetletjih (od objave *The Entropy Law and the Economic Process*) je Herman Daly leta 1989 z začetkom izdajanja revije *Ecological Economics* opozoril na njegovo misel, čeprav je, kot sem že omenila, med ekološko ekonomiko in bioekonomiko kar precejšnja razlika.

razmišljati v duhu takratnega časa in predvsem v kontekstu razvoja moderne (novoveške) znanosti, kar lepo ponazori naslednji daljši izsek iz dela Andreja Kirna (1992: 29–30):

Prenos matematično-fizikalnih metafor v politično ekonomijo se je izvršil v širšem zgodovinskem kontekstu spremenjenih norm znanstvenosti in globalnega prizadevanja, kako narediti družbene vede znanstvene. Upalo se je, da bodo matematično-fizikalne metode razbremenile družboslovje vrednotno-filozofskega in političnega sklepanja, ki preprečuje soglasje v znanstveni skupnosti in tako ne more priti do obče priznanih, to je znanstveno-objektivnih rezultatov. [...] Odločilni kriterij, po katerem je novoveška znanost začela izbirati svoj objekt raziskovanja, je bila merljivost. Vsaka disciplina se je morala prikloniti temu idealu, če je hotela čimbolj participirati na statusu znanstvenosti in si ni mogla privoščiti, da se jo izključi iz Salomonove hiše, ki ni več hiša modrosti, ampak hiša znanosti.

Po Kirnovem mnenju je torej tovrstno početje »narekoval« duh časa. Toda čeprav se je prenos matematično-fizikalnih metafor v politično ekonomijo in druge družboslovne discipline »izvršil v širšem zgodovinskem kontekstu spremenjenih norm znanstvenosti«, ko se je upalo, »da bodo matematično-fizikalne metode razbremenile družboslovje vrednotno-političnih in socialno-filozofskih razsežnosti«, to ne pomeni, da bi te discipline pri tem morale ostati oziroma da mora tako večno ostati. Prav tako se ne moremo sprenevedati, da to ni imelo posledic. Če si ne postavljamo vprašanj o zgodovini svoje znanosti, seveda ne moremo vedeti, da naše enačbe in/ali pojmi izvirajo iz teoretsko-metodoloških analogij fizike. Seveda »sama uporaba analogij v načelu ni nič slabega, če obstaja stalno navzoča kritična refleksija tega prenosa, ki se zaveda njegovih meja in slabosti« (ibid.: 29). Toda »v neo-klasični ekonomiji je bilo tega kritičnega samospraševanja zelo malo. Soglasje o primernosti matematično-fizikalnih metod in analogij je bilo sprejeto kot samo po sebi umevno pozitivno početje, s čimer se politična ekonomija konstituira kot znanost« (ibid.). Veličina Georgescu-Roegenova je tako v tem, da je »bil prvi, ki je kritično raziskal obseg in teoretsko globino odvisnosti neoklasične politične ekonomije od fizikalnih metafor in hkrati razvijal novo, entropijsko metaforo v ekonomiji« (ibid.: 27) ter »odlično pokazal, da zaradi mehanskih predpostavk politične ekonomije ni mogel zanimati zakon entropije« (Kirn, 1985: 21).

Kirn v svoji razpravi dodaja, da bi bilo normalno »pričakovati, da se bo neoklasična ekonomija s prevzetimi fizikalno-energetskimi analogijami iz

sredine 19. stoletja soočila z izzivom termodinamike in v tej konfrontaciji spremenila svojo fizikalno metaforo. Toda to se ni zgodilo« (Kirn, 1992: 32). In še najbolj bistveno (ibid.):

[K]o so neoklasični ekonomski teoretiki s sprejetjem energetske-fizikalnih analogij ravno mislili, da so našli naravne temelje družbene menjave, so fiziki začeli spreminjati pojem energije, ekonomisti pa temu razvoju niso več sledili. Ostali so ujetniki principa ohranitve energije in s tem perfektno reverzibilnega sveta. Zakona entropije niso več akceptirali.

Čeprav je bioekonomika naredila velik (a za večino ekonomistov neslišen) korak naprej v primerjavi s klasično in neoklasično ekonomijo, ker je sprejela zakon entropije, je ne glede na »izkupiček« in njegovo »koristnost« še vedno ostala na ravni »fizikalne ekonomije«. Če je bioekonomika zadnja velika sinteza v ekonomiji in se bo ekonomija še naprej ravnala po fiziki (prevzemala fizikalne pojme in razvijala ekonomsko teorijo s sklepanjem po analogiji glede na njih brez kritične refleksije), čaka to vedo še veliko dela, saj je ostala na ravni termodinamike, po drugi strani pa je razvoj fizike vmes že skokovito napredoval. Ob tem se poraja vprašanje, zakaj se »mora« ekonomija sploh zgledovati po fiziki. Bi lahko razvila svojo (»samostojno«) misel in metode? Pravkar zapisani premislek velja seveda tudi za druge družboslovne discipline (na primer za politologijo), ki so v času lastnega oblikovanja svojo znanstvenost utemeljile po vzoru fizike.

Sklep

V članku sem pokazala, da sta ekološka ekonomika in (neoklasična) okoljska ekonomika dve različni in medsebojno ločeni poddisciplini znotraj ekonomske vede, ki ju bistveno ločujeta že sam izvor in »kontekst«, v katerem sta vsaka zase nastali. Miselni horizont (neoklasične) okoljske ekonomike je, kot pove že njeno ime, izšel iz neoklasične paradigme, medtem ko je ekološka ekonomika vzniknila iz paradigme bioekonomike. To pa pomeni, da sta (ekološka ekonomika in okoljska ekonomika) tudi epistemološko oziroma paradigmatško različni poddisciplini znotraj ekonomske vede. Razlika med njima se mi zdi ključna za razumevanje razprave »GND versus odrast«, saj gre tudi pri njej za dva paradigmatško različna odgovora na »okoljsko krizo« oziroma »podnebno krizo«.

GND je po mojem mnenju mogoče jasno povezati s paradigmo okoljske ekonomike, medtem ko je odrast očitno povezana z ekološko ekonomiko, pri čemer ne spregleda ključne razlike med bioekonomiko in ekološko ekonomiko, saj sta obe del osmih (temeljnih) pristopov k proučevanju odrasti. GND, kolikor se opira na idejo zelene rasti, se pravi na enak ekonomski model gospodarske rasti, v katerem zgolj zamenjamo vire, je dedič neoklasične okoljske ekonomike, ki gospodarski sistem razume kot samostojen in neodvisen od širšega ekosistema. Ekosistem je v tej paradigmi razumljen zgolj kot sistem virov, kar vodi v poblagovljenje in celo financializacijo naravnih virov. V nasprotju s tem pa odrast upošteva postulate tako ekološke ekonomike kot bioekonomike, ki gospodarski sistem postavljata v odvisnost od širšega ekosistema.

Ta razlika v paradigmatičnih izhodiščih GND in odrasti je ključna, saj pojasni tudi razliko v njenem skorajda diametralno nasprotnem razumevanju okoljske krize. To nasprotje se najlepše pokaže pri tem, kako GND in odrast opredelita vzrok in posledico okoljske oziroma podnebne krize. Zelo poenostavljeno lahko rečemo, da odrast med drugim okoljsko krizo razume kot posledico gospodarske rasti, zato se osredinja na *kritiko rasti* (in v tem smislu je mogoče aktualno razpravo povezati z njeno zgodnejšo različico iz sedemdesetih let 20. stoletja), medtem ko GND okoljsko krizo vidi kot vzrok (»priložnost«) za nadaljnjo rast.²³ Prav tako je na podoben način, kot obstaja razlika med bioekonomiko in ekološko ekonomiko (slednja se, za razliko od bioekonomike, izteče v trajnostni razvoj), poudarek odrasti – in to je nekaj, česar GND ne razume –, da je gospodarska rast ne glede na to, kako jo poobarvamo (zeleno ali modro), računica, ki se ne izide.

A prav zato, ker odrast upošteva postulate ekološke ekonomike in bioekonomike ter skladno s tem gospodarski sistem postavlja v kontekst in odvisnost od širšega ekosistema, moramo vprašanje *kritike rasti* vzeti bistveno širše kot nemara sugerira sam izraz. Eno ključnih vprašanj, ki jih odrast v tem smislu zastavlja, je tudi vprašanje znanosti, ki sem ga tu le načela, zlasti razmerja podnebne znanosti do drugih disciplin. To vprašanje je po mojem mnenju prav tako ključno za razumevanje razprave »GND versus odrast«, a je ostalo povsem v ozadju oziroma netematizirano. Glavni očitek Pollina kot zagovornika GND odrastnikom namreč je, da glede na obseg in širino področij, ki jih zastopajo, zelo malo prostora namenjajo razvijanju »pod-

²³ Zamenjava vzroka in posledice za okoljsko krizo pa je nekaj, kar bi bilo mogoče povezati s tistim delom uvoda, kjer sem zgolj nakazala razumevanje ekologije kot ideologije. Naj na tem mestu izpostavim le citat iz disertacije Andreja Kirna, v kateri se avtor loteva razumevanja znanosti pri Marxu, njene vloge kot produktivne sile kapitala in ideološkosti znanosti: »Osamosvojene družbene stvarnosti, ki so nastale v procesu delitve dela, zvajajo družbeno zavest in tudi znanstveno družbeno zavest, da zamenjujeta vzroke s posledicami, bistvo s pojavom, povezanost z razdvojenostjo, odvisnost z neodvisnostjo« (Kirn, 1978: 126–127).

nebnostabilizacijskega načrta«. To seveda ne drži, kar sta tehtno argumentirala Mark Burton in Peter Somerville ter tako odbila »Pollinov napad« (glej Burton in Somerville, 2019). V nadaljevanju, ko so se v razpravo vključili še mnogi drugi, se je ta zgostila okrog vprašanja relativne in/ali absolutne razdvojitve rasti BDP od rabe virov (surovin) in ogljikovih emisij (tj. na vprašanje o možnosti zelene rasti), kar pa ni presenetljivo, saj je Pollin že z zastavitvijo razprave, ki temelji na antagonizmu (GND *proti* odrasti), zakoličil njen okvir in domet, tako da so tudi vsi tehtni in upravičeni odgovori na njegove argumente padli v ta ožji okvir.

V teh okoliščinah so namreč zagovorniki odrasti spregledali zlasti to, da je Pollinov pristop primer metodološkega podnebnega redukcionizma, saj enemu področju vednosti (tj. podnebni znanosti) brez ustrezno razvitega teoretičnega in/ali analitičnega okvirja podeli absolutno avtoriteto pred drugimi področji vednosti (glej Hulme, 2011: 249). Zato se na tej točki njegov pristop bistveno razlikuje od odrasti, ki zaenkrat vsaj *na besedni ravni* poskuša misliti »širšo sliko« (glej D'Alisa, Demaria in Kallis, 2019). Odrast, kot rečeno, namreč v mišljenje okoljske krize vključuje tudi premislek znanosti (tj. načina produkcije vednosti), prav tako kot celoten spekter drugih vprašanj, in ne podlega redukcionističnemu omejevanju na en problem, ki ga je treba rešiti, kot da obstaja neodvisno od vseh drugih. Če je v čem prednost pristopa odrasti, je po mojem mnenju ravno v tem, da se premisleka okoljske krize in pripravljanja odgovorov nanjo loteva celostno. Za razliko od Pollina, ki svoj GND zaletavo in pompozno utemelji na zeleni rasti, ki je povrh vsega še povsem neosnovana predpostavka, se odrast *tudi* premisleka loteva počasi, temeljito in preudarno, kar je za mnoge nezamisljivo in nesprejemljivo.

Demokratski senator Edward Markey, predlagatelj GND v ZDA, je v enem izmed intervjujev poudaril, da je čas inkrementalizma v primeru podnebnih politik minil in da smo vstopili v dobo *novega zelenega dogovora*. Poplava različnih predlogov zelenih dogovorov njegovo izjavo nedvomno potrjuje, saj se je ideja v zadnjem letu (in pol) razširila onkraj vseh pričakovanj. Kaj vsi ti zeleni dogovori prinašajo, je seveda drugo vprašanje, in če so utemeljeni na zeleni rasti (kot je Pollinov GND), se planetu zagotovo ne piše nič dobrega, čeprav imajo zagovorniki GND polna usta plemenitih namenov in skrbi za Zemljo. Bistvena vprašanja se namreč skrivajo drugje, na primer v teoretskih in epistemoloških vprašanjih znotraj ekonomske vede in drugih družbenih ved. Iz razprave, ki se je pravzaprav začela že v sedemdesetih letih 20. stoletja, bi se lahko česa naučili, vendar je očitno ne poznamo (dovolj) dobro. Zato članek zaključujem z mislijo Georgescu-Roegen (1991: 207), ki po mojem mnenju lepo ponazarja, kam bi se z razpravo o »reševanju okoljske krize« morali vrniti:

Danes je skorajda vsakdo pripravljen na dolgo in široko razkladati o povezavi med termodinamiko in ekologijo. Toda kot se je pokazalo na več kot enem primeru, zgolj s širokoustenjem z nauki iz učbenikov ni mogoče razložiti, kaj se dogaja v svetovnem stroju, kaj šele preveriti različne ekološke napotke, ki se zgrinjajo z vseh strani.

Dodatek: Okoljski management

Okoljski management kot paradigma močno posega v razvoj okoljskega mišljenja znotraj ekonomske vede, zato mu na koncu namenimo nekaj besed. V rodovnem smislu gre v primeru ekonomske vede in (okoljskega) managementa za dve povsem različni vedi, čeprav za management sploh težko trdimo, da je veda – prej je psevdoznanost (glej Loughlin, 2002: 77–114; Stewart, 2009; Tourish, 2019) – in po mojem mnenju bi se predvsem zato ekonomska veda morala ograditi od njega, ne pa ga nekritično sprejeti. Res pa je, da to ni le problem ekonomske, ampak tudi številnih drugih družbenih ved (vključno s politologijo), ki niso imune na managerski diskurz.

Okoljski management je, kot nakazuje besedna zveza sama, izvorno povezan z managersko paradigmo, ki je v 20. stoletju povzročila managersko revolucijo skorajda epohalnih razsežnosti (glede na kvantiteto področij, na katera je vplivala, in kvaliteto preobrazbe področij, na katera je vstopila). Pri razmisleku o okoljskem managementu izhajam iz paradigme kritičnega managementa, ki se je razvila predvsem v Združenem kraljestvu in ZDA (glej Alvesson in Willmott, 2003; Grey in Willmott, 2005). V Sloveniji se s kritiko managerske paradigme ukvarja le nekaj posameznikov, ki so pred (dobrim) desetletjem objavili znanstveno monografijo *Prispevki h kritiki managerske paradigme: P. F. Drucker in njegov managerski ideologem* (glej Kuzmanič, 2008) in tematsko številko Časopisa za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo *Managerska revolucija* (glej Komel idr., 2010). Pravkar omenjeni publikaciji sta me tudi spodbudili k premisleku okoljskega managementa. Toda kaj management sploh je?

Če je Taylor »oče znanstvenega managementa«, je Drucker nedvomno »oče managementa« (Kuzmanič, 2008: 11). Management je nastal v ZDA in svoj eksplozivni, revolucionarni razvoj na Zahodu doživel predvsem med drugo svetovno vojno ter v desetletjih po njej (v hladnovojnem času). Kuzmanič managerski ideologem obravnava kot postideologijo, managerski diskurz pa kot zvrst govornice in gospodovalne nadrejenosti (Kuzmanič, 2008: 10).

Management opredeli kot obliko posttotalitarnega gospostva, ki je danes prevladujoč »način vladanja« (Kuzmanič, 2008: 13). Drucker je management postavil kot novo megaparadigmo vodenja oziroma proizvodjanja Družb/e in družbenega v celoti (Kuzmanič, 2008: 11).²⁴

Na tem mestu ne bom izčrpno opisovala podrobnosti paradigme; kar je za namene razumevanja članka pomembno, je, da so inženirski pristop k urejanju »področja človeških zadev«, vsesplošna uporaba kibernetike, razvoj vojaških tehnologij, razrast sistemske teorije ter modeliranje različnih populacij in virov področja, ki so ključnega pomena za razumevanje tako managementa kot okoljskega managementa. Nastanek okoljskega managementa je namreč elementarno povezan z ekološkim modeliranjem, ki se je skupaj z vplivi kibernetike, sistemske teorije, matematizacije ekoloških procesov, (eko) sistemske ekologije in začetka uporabe (velikih) računalnikov razvilo v obdobju hladne vojne (glej Fath idr., 2011: 23–24). Tudi referenčna študija *Limits to Growth*, ki jo je izdelala skupina s posebno avtoriteto in v tem smislu prihaja z oblastniškega mesta (MIT – Tehnološki inštitut v Massachusettsu), je rezultat tega skupka pogojev (glej Warde idr., 2018: 47–48). V konceptualni zgodovini ideje okolja namreč ne manjka povezav s povojnim vojaškoindustrijskim kompleksom, iz katerega je vzniknilo tudi veliko okoljskega mišljenja (Warde idr., 2018: 49). Takole pravijo Warde in sodelavci (2018: 52):

Študijo *Limits to Growth* lahko obravnavamo kot utelešenje stila mišljenja, ki je vzniknil v povojnih letih in ki je – s kombinacijo novega modeliranja in *predictive technology* – postal dostopen z računalniki. V 21. stoletju komaj najdemo koga, ki ne bi apliciral njihovih metod kot neke vrste rutino. Enako velja za vprašanja, ki so jih postavili. Ta so še vedno v srčiki razprav znotraj ekonomije in okoljske javne politike.

Okoljski management se tako ukvarja z modeliranjem večjih ekosistemov (vode, gozdovi itd.) ali z modeliranjem rabe virov znotraj določenih ekosistemov (na primer ribištvo) (Fath idr., 2011: 28–30). Nekateri ga poimenujejo tudi management virov (resursov). Začetek te paradigme sovпада s povojnim širjenjem zaskrbljenosti gospodarstva glede alokacije (razporejanja)

²⁴ Pri tej opredelitvi managementa je treba poudariti, da se ga Kuzmanič in ostali avtorji v knjigi lotevajo z metodo kritike. Prav tako jim je skupno temeljno razlikovanje med managementom in politikom. Management opredelijo kot nekaj, kar onemogoča politiko in možnost političnega delovanja, čeprav je ena ključnih intenc managementa, da poskuša na tehnokratski način urejati »področje človeških zadev«. Govorica managementa je namreč polna izrazov, kot so vodenje, krmiljenje družbe in ljudi, podrejanje raznim vizijam in misijam, management človeških virov itd. Če politika predpostavlja enakost, svobodo in demokracijo, so v managementu ključni hierarhija, vodenje in podrejanje.

virov in zagotavljanja varnosti. Colby (1989: 17; glej tudi Colby, 1991) tako povzame:

Modelarji dinamik globalnih sistemov so začeli modelirati ne samo vire kapitala in delovne sile, temveč tudi interaktivno ponudbo in povpraševanje po drugih »naravnih virih«, vključno z energijo, dragimi kovinami, ribištvom, gozdovi, tlemi in vodo, ki so bili opredeljeni kot vse pičlejši, in obstoj »negativnih« virov, kot je na primer onesnaževanje. V tem pogledu je bila objava študije Rimskega kluba *The Limits to Growth* leta 1972 mejnik.

Če upoštevamo Enzensbergerjevo opazko, da se je ekološko gibanje začelo, ko so obremenitvam okolja postale izpostavljene življenjske razmere buržoazije, in da so zagovorniki ekologije (ekološke hipoteze) po drugi svetovni vojni postali tudi očitni zastopniki monopolnega kapitala, denimo Rimski klub (Enzensberger, 1985: 107), lažje razumemo, zakaj je že leta 1949 v okviru Združenih narodov potekala konferenca *United Nations Scientific Conference on the Conservation and Utilization of Resources (UNSC-CUR)*.²⁵ Pri njeni pripravi je sodelovala Trumanova administracija. Predsednik Truman je celo izpostavil, da so naravni viri med vojno igrali pomembno vlogo in da jih lahko obravnavamo kot glavni vzrok za konflikt (Warde idr., 2018: 35–36). Na konferenci UNSCCUR je bilo glavno vprašanje *naravnih virov v povezavi z gospodarskim razvojem*, izostalo ni niti vprašanje njihove povezave z varnostjo (ibid.: 39). Na konferenci so se osredinili na čim učinkovitejši izkoristek Zemljinih virov oziroma na njihov pomen za gospodarstvo (ibid.). Problem te smeri ni toliko v tem, da so med njenimi zagovorniki prevladovali ekonomisti, kot to, da je ekonomsko misel že na tej konferenci nadomestila managerska govorica o učinkovitosti, ki je bistvena značilnost okoljskega managementa. Vprašanja »Ali je managerski pristop k reševanju okoljske krize sploh primeren?« seveda ni bilo na dnevnem redu.

Desetletja okoljskega managementa, ki prevladuje še danes – tudi v dokumentih Evropske unije²⁶ –, kažejo, da ta pristop nima pozitivnega učinka

²⁵ Pri tem moramo poudariti, da v ZDA poznajo tradicionalno razlikovanje med *conservation* in *preservation*. *Conservation* se ukvarja z zaščito naravnih virov za gospodarstvo, tj. naravo razume kot vir za gospodarstvo, ki ga je treba čim bolj učinkovito izkoristiti; *preservation* pa je povezan z ohranjanjem narave kot takšne, zaradi nje same (Warde idr., 2018: 37).

²⁶ Evropska unija si želi denimo glede na splošni okoljski akcijski program *Dobro živeti ob upoštevanju omejitev našega planeta*, ki je bil sprejet leta 2013 in velja do konca leta 2020, postati »zeleno, konkurenčno, nizkoogljično, z viri gospodarno gospodarstvo«. Nizkoogljična rast, naravni kapital in ekološke industrije so le nekatere izmed prevladujočih besednih zvez tega programa. Ekološke inovacije so v dokumentu kolonizirane za namene zelene rasti (glej Evropski parlament in Svet Evropske unije, 2013).

na okolje, ker se raba naravnih virov (kljub vsem »naporom«) nenehno povečuje (glej Mosbergen, 2016; Wyns, 2019). Njegov učinek je zgolj to, da ohranja svet natanko takšen, kakršen je – oziroma da so v ospredju interesi tistih, ki jih zanima le ohranjanje možnosti za nadaljnjo akumulacijo kapitala oziroma obstoječih neenakosti, ki so se v zadnjega pol stoletja še povečale (glej Piketty, 2015a; 2015b). Zakrivanje teh interesov v diskurz skrbi za Zemljo ne zmanjša problematičnosti pristopa, je pa res, da z njim že pol stoletja na led uspešno vodijo tudi številna kritična gibanja, medtem ko se stanje okolja še naprej slabša.

Literatura

- Al Jazeera (2020): US Republican Climate Plan Seeks to Absorb – Not Cut – Emissions. *Al Jazeera.com*, 12. februar. Dostopno na: <https://www.aljazeera.com/ajimpact/republican-climate-plan-include-cutting-emissions-200212132456597.html> (25. marec 2020).
- Alvesson, Mats in Hugh Willmott (ur.) (2003): *Studying Management Critically*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Andersen, Mikael Skou in Ilmo Massa (2000): Ecological Modernization – Origins, Dilemmas and Future Directions. *Journal of Environmental Policy & Planning* 2(4): 337–345.
- Atkin, Emily (2019): The Democrats Stole the Green Party's Best Idea. *Thenewrepublic.com*, 22. februar. Dostopno na: <https://newrepublic.com/article/153127/democrats-stole-green-partys-best-idea> (2. april 2020).
- Bardi, Ugo (2011): *The Limits to Growth Revisited*. New York, London: Springer.
- Beder, Sharon (2011): Environmental Economics and Ecological Economics: The Contribution of Interdisciplinarity to Understanding, Influence and Effectiveness. *Environmental Conservation* 38(2): 140–150.
- Bellamy Foster, John (2019): John Bellamy Foster on the »Green New Deal«. *Climateandcapitalism.com*, 12. februar. Dostopno na: <https://climateandcapitalism.com/2019/02/12/john-bellamy-foster-on-the-green-new-deal/> (20. junij 2019).
- Bobbio, Norberto (1995): *Desnica in leвица: Razlogi in pomeni političnega razlikovanja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Bonaiuti, Mauro (ur.) (2011): *From Bioeconomics to Degrowth: Georgescu-Roegen's "New Economics" in Eight Essays*. London, New York: Routledge.
- Bonaiuti, Mauro (2019): Bioekonomika. V *Odrast: Besednjak za novo dobo*, G. D'Alisa, F. Demaria in G. Kallis (ur.), 57–60. Ljubljana: Studia Humanitatis.

- Brand, Ulrich (2012): Green Economy – the Next Oxymoron? No Lessons Learned from Failures of Implementing Sustainable Development. *Gaia* 21(1): 28–32.
- Brand, Ulrich (2014): *Who Controls the Green Economy? – Some Critical Questions*. Dostopno na: http://oapuw.pl/wp-content/uploads/2014/07/Who_controls_the_green_economy.pdf (29. junij 2019).
- Brand, Ulrich (2015): *Brave Green World: The Green Economy Myths*. Berlin: Rosa-Luxemburg-Stiftung.
- Brand, Ulrich (2016): Structural Limits to a Green Economy. *The Futures We Want: Global Sociology and the Struggles for a Better World, 3rd ISA Forum of Sociology*, 24. marec. Dostopno na: <https://futureswewant.net/ulrich-brand-green-economy/> (6. april 2020).
- Burton, Mark in Peter Somerville (2019): Degrowth: A Defence. *New Left Review* 115 (Jan/Feb): 95–104.
- Caygle, Heather, Sarah Ferris in John Bresnahan (2019): “Too Hot to Handle”: Pelosi Predicts GOP Won’t Trigger Another Shutdown. *Politico.com*, 7. februar. Dostopno na: <https://www.politico.com/story/2019/02/07/pelosi-trump-government-shutdown-1154355?name=playbook&nid=000014f-1646-d88f-a1cf-5f46b7bd0000&nrid=0000014c-2414-d9dd-a5ec-34bc4cff0000&nlid=630318> (3. april 2020).
- Christoff, Peter (1996): Ecological Modernisation, Ecological Modernities. *Environmental Politics* 5(3): 476–500.
- Colby, Michael E. (1989): *The Evolution of Paradigms of Environmental Management in Development*. Strategic Planning and Review Department, The World Bank, Discussion Paper. Dostopno na: <http://documents.worldbank.org/curated/en/160721468764740558/Environmental-management-in-development-the-evolution-of-paradigms> (29. marec 2020).
- Colby, Michael E. (1991): Environmental Management in Development: The Evolution of Paradigms. *Ecological Economics* 3(3): 193–213.
- Colman, Zack (2019): Gaetz Drafting “Green Real Deal” Climate Resolution. *Politico.com*, 22. marec. Dostopno na: <https://www.politico.com/story/2019/03/22/gaetz-green-real-deal-1290463> (25. marec 2020).
- Costanza, Robert (1989): What is Ecological Economics? *Ecological Economics* 1(1): 1–7.
- Costanza, Robert in Herman Daly (1992): Natural Capital and Sustainable Development. *Conservation Biology* 6(1): 37–46.
- Costanza, Robert in drugi (1997): The Value of the World’s Ecosystem Services and Natural Capital. *Nature* 387: 253–260.
- Daly, Herman E. (1977): *Steady-State Economics: The Economics of Biophysical Equilibrium and Moral Growth*. San Francisco: W. H. Freeman.

- Daly, Herman E. (1990): Toward Some Operational Principles of Sustainable Development. *Ecological Economics* 2(1): 1–6.
- Daly, Herman E. (1991a): Entropija, rast in politična ekonomija pomanjkanja. V *Ekologija, ekonomija, entropija*, A. Kirn (ur.), 173–198. Maribor: Aram.
- Daly, Herman E. (1991b): Krožni tok menjalne vrednosti in linearni pretok snovi in energije: primer napačno postavljene konkretnosti. V *Ekologija, ekonomija, entropija*, A. Kirn (ur.), 77–91. Maribor: Aram.
- Daly, Herman E. (1994): Sustainable Growth: An Impossibility Theorem. V *Valuing the Earth: Economics, Ecology, Ethics*, H. E. Daly in K. N. Townsend (ur.), 267–273. Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press.
- Daly, Herman E. (2007): *Ecological Economics and Sustainable Development: Selected Essays of Herman Daly*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Daly, Herman E. in Benjamin Kunkel (2018): Ecologies of Scale. *New Left Review* 109 (Jan/ Feb): 81–104.
- Damijan, Jože P. (2019): Podnebne spremembe kot priložnost za izhod iz japonskega scenarija. *Damijan Blog*, 16. december. Dostopno na: <https://damijan.org/2019/12/16/podnebne-spremembe-kot-priloznost-za-izhod-iz-japonskega-scenarija/> (20. december 2019).
- Damijan, Jože P. (2020): Green New Deal: 4,2 bilijona evrov za banke, za reševanje sveta pa le 1 bilijon evrov. *Damijan Blog*, 9. februar. Dostopno na: <https://damijan.org/2020/02/09/green-new-deal-4-2-bilijona-evrov-za-banke-za-resevanje-sveta-pa-le-1-bilijon-evrov/> (14. avgust 2020).
- D'Alisa, Giacomo, Federico Demaria in Giorgos Kallis (ur.) (2019): *Odrast: Besednjak za novo dobo*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Debenjak, Božidar (1970): K vprašanju o naravi ideologije. (O ideologiji pri Marxu in Engelsu.) *Teorija in praksa* 7(6/7): 955–959.
- Dryzek, John S. (2018): *Politika Zemlje: Okoljski diskurzi*. Ljubljana: Inštitut ČKZ.
- Eccleston, Paul (2008): UN Announces Green “New Deal” Plan to Rescue World Economies. *Telegraph.co.uk*, 22. oktober. Dostopno na: <https://web.archive.org/web/20120922050440/http://www.telegraph.co.uk/earth/earthnews/3353698/UN-announces-green-New-Deal-plan-to-rescue-world-economies.html> (2. april 2020).
- Enzensberger, Hans Magnus (1985): H kritiki politične ekologije. V *Pasti razvoja: Ekološke študije*, A. Kirn (ur.), 98–142. Ljubljana: ČZDO Komunist – TOZD Komunist.
- Evropska komisija (2019): *The European Green Deal*. Bruselj: Evropska komisija. Dostopno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1576150542719&uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN> (3. april 2020).

- Evropski parlament in Svet Evropske unije (2013): *Sklep št. 1386/2013/EU Evropskega parlamenta in Sveta, »Dobro živeti ob upoštevanju omejitev našega planeta«*. Uradni list Evropske unije L 354/171. Dostopno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013D1386&from=EN> (30. marec 2020).
- Fairhead, James, Melissa Leach in Ian Scoones (2012): Green Grabbing: A New Appropriation of Nature? *The Journal of Peasant Studies* 39(2): 237–261.
- Farley, Joshua (2019): Ekonomika ravnovesnega stanja. V *Odrast: Besednjak za novo dobo*, G. D'Alisa, F. Demaria in G. Kallis (ur.), 65–68. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Fath, Brian D., Sven Erik Jørgensen in Ursula M. Scharler (2011): Ecological Modeling in Environmental Management: History and Applications. V *Treatise on Estuarine and Coastal Science, Volume 9*, E. Wolanski in D. McLusky (ur.), 23–33. Cambridge, Massachusetts: Academic Press, Elsevier.
- Gaetz, Matt (2019): *Green Real Deal*. Dostopno na: <https://gaetz.house.gov/about/green-real-deal> (25. marec 2020).
- Gaspari, Mitja (2020): Evropski zeleni sporazum: med željami in staro prakso. *Dnevnik*, 3. januar. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042918466> (9. marec 2020).
- GEF (Green European Foundation) (2009): *A Green New Deal for Europe: Towards Green Modernization in the Face of Crisis*. A report by the Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy. Bruselj: Green European Foundation.
- Georgescu-Roegen, Nicholas (1971): *The Entropy Law and the Economic Process*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Georgescu-Roegen, Nicholas (1975): Energy and Economic Myths. *Southern Economic Journal* 41(3): 347–381.
- Georgescu-Roegen, Nicholas (1991): Ravnovesno stanje in ekološka odrešitev: termodinamična analiza. V *Ekologija, ekonomija, entropija*, A. Kirn (ur.), 199–210. Maribor: Aram.
- GNDE (The Green New Deal for Europe) (2019a): *Blueprint for Europe's Just Transition: Draft for Public Consultation*. Dostopno na: <https://report.gndforeurope.com/cms/wp-content/uploads/2019/09/GNDE-A-Blueprint-for-Europes-Just-Transition.pdf> (3. april 2020).
- GNDE (The Green New Deal for Europe) (2019b): *Blueprint for Europe's Just Transition: Edition II*. Dostopno na: <https://report.gndforeurope.com/cms/wp-content/uploads/2020/01/Blueprint-for-Europes-Just-Transition-2nd-Ed.pdf> (3. april 2020).
- GNDG (The Green New Deal Group) (2008): *A Green New Deal: Joined-Up Policies to Solve the Triple Crunch of the Credit Crisis, Climate Change and High Oil Prices*. The First Report of the Green New Deal Group. London: New Economics Foundation.

- Goodman, James in Ariel Salleh (2013): The "Green Economy": Class Hegemony and Counter-Hegemony. *Globalizations* 10(3): 411–424.
- Gómez-Baggethun, Erik (2019): Poblagoavljenje. V *Odrast: Besednjak za novo dobo*, G. D'Alisa, F. Demaria in G. Kallis (ur.), 147–150. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Gómez-Baggethun, Erik, Rudolf de Groot, Pedro L. Lomas in Carlos Montes (2010): The History of Ecosystem Services in Economic Theory and Practice: From Early Notions to Markets and Payment Schemes. *Ecological Economics* 69(6): 1209–1218.
- Grey, Christopher in Hugh Willmott (ur.) (2005): *Critical Management Studies: A Reader*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Gronow, Antti, Tuomas Ylä-Anttila, Marcus Carson in Christofer Edling (2019): Divergent Neighbors: Corporatism and Climate Policy Networks in Finland and Sweden. *Environmental Politics* 28(6): 1061–1083.
- Gutowski, Timothy, Daniel Cooper in Sahil Sahni (2017): Why We Use More Materials. *Philosophical Transactions of the Royal Society A* 375(2095). Dostopno na DOI: 10.1098/rsta.2016.0368.
- Hayden, Anders (2014): *When Green Growth is not Enough: Climate Change, Ecological Modernization, and Sufficiency*. Montreal & Kingston, London, Ithaca: McGill-Queen's University Press.
- Hickel, Jason (2018): Why Growth Can't be Green. *Foreignpolicy.com*, 12. september. Dostopno na: <https://foreignpolicy.com/2018/09/12/why-growth-cant-be-green/> (20. junij 2019).
- Hickel, Jason (2019): The Dark Side of the Nordic Model. *Aljazeera.com*, 6. december. Dostopno na: <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/dark-side-nordic-model-191205102101208.html> (19. december 2019).
- Hickel, Jason in Giorgos Kallis (2019): Is Green Growth Possible? *New Political Economy*, 17. april. Dostopno na: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13563467.2019.1598964> (9. avgust 2019).
- Holden, Emily (2020): Republicans are Making Noises on Climate Action. Some Say It's Just Greenwashing. *TheGuardian.com*, 2. marec. Dostopno na: <https://www.theguardian.com/environment/2020/mar/02/greenwashing-house-republicans-climate-legislation> (25. marec 2020).
- Hulme, Mike (2011): Reducing the Future to Climate: A Story of Climate Determinism and Reductionism. *Osiris* 26(1): 245–266.
- InfluenceMap (2020): ExxonMobil Attempts to Influence the European Green Deal. *InfluenceMap.org*, 6. marec. Dostopno na: <https://influencemap.org/report/An-InfluenceMap-Note-ExxonMobil-Lobbies-the-EU-Commission-add01200dc694b00e9ac4bebf660227b> (22. marec 2020).
- Jackson, Tim in Peter A. Victor (2019): Unraveling the Claims for (and against) Green Growth. *Science* 366(6468): 950–951.

- Kallis, Giorgos (2019): A Green New Deal Must Not Be Tied to Economic Growth. *Truthout.org*, 10. marec. Dostopno na: <https://truthout.org/articles/a-green-new-deal-must-not-be-tied-to-economic-growth/> (20. junij 2019).
- Kallis, Giorgos, Federico Demaria in Giacomo D'Alisa (2019): Uvod: Odrast. V *Odrast: Besednjak za novo dobo*, G. D'Alisa, F. Demaria in G. Kallis (ur.), 31–49. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Kenis, Anneleen in Matthias Lievens (2015): *The Limits of the Green Economy: From Reinventing Capitalism to Repoliticising the Present*. London, New York: Routledge.
- Kenis, Anneleen in Matthias Lievens (2016): Greening the Economy or Economizing the Green Project? When Environmental Concerns Are Turned into a Means to Save the Market. *Review of Radical Political Economics* 48(2): 217–234.
- Kirn, Andrej (1978): *Marxovo razumevanje znanosti in tehnike*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kirn, Andrej (1985): Entropija svobode in svoboda za entropijo. *Teorija in praksa* 22(1–2): 8–27.
- Kirn, Andrej (1991): Spremna beseda o namenu zbornika. V *Ekologija, ekonomija, entropija*, A. Kirn (ur.), 5–6. Maribor: Aram.
- Kirn, Andrej (1992): Fizikalne analogije in metafore v ekonomski teoriji. *Slovenska ekonomska revija* 43(1): 27–35.
- Klemenc, Andrej (1991): Oikos ekonomije in ekologije – od gospodinje do menedžerja in nazaj. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 142/143: 11–16.
- Komel, Mirt, Tonči Kuzmanić in Primož Turk (ur.) (2010): Managerska revolucija. *Časopis za kritiko znanosti* 240.
- Kovač, Bogomir (2019): Beda zahodne civilizacije. *Mladina*, 20. december. Dostopno na: <https://www.mladina.si/194892/beda-zahodne-civilizacije/> (20. december 2019).
- Križnar, Tomo (2019): Tomo Križnar: človekoljubni aktivist. Intervjuval Erik Valenčič. *Mladina Intervju 2019*, 1. julij, letnik XI: 10–18.
- Kuzmanić, Tonči (ur.) (2008): *Prispevki h kritiki managerske paradigme: P. F. Drucker in njegov managerski ideologem*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Lander, Edgardo (2011): *The Green Economy: the Wolf in Sheep's Clothing*. Amsterdam: Transnational Institute.
- Latouche, Serge (2009a): *Preživeti razvoj: Od dekolonizacije ekonomskega imaginarija do oblikovanja alternativne družbe*. Ljubljana: Založba I *cf.
- Latouche, Serge (2009b): *Farewell to Growth*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Latouche, Serge (2012): Can the Left Escape Economism? *Capitalism, Nature, Socialism* 23(1): 74–78.

- Latouche, Serge (2019): Dekolonizacija imaginarija. *Odrast: Besednjak za novo dobo*, G. D'Alisa, F. Demaria in G. Kallis (ur.), 105–108. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Latour, Bruno (2016): Fifty Shades of Green. *Environmental Humanities* 7(1): 219–225.
- Leach, Anna (2016): The E-Waste Mountains – In Pictures. *TheGuardian.com*, 18. oktober. Dostopno na: <https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/gallery/2016/oct/18/the-e-waste-reduce-waste-old-technology-mountains-in-pictures> (26. marec 2020).
- Leach, Melissa (2012): The Dark Side of the Green Economy: “Green Grabbing”. *Aljazeera.com*, 20. junij. Dostopno na: <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2012/06/201261885431273708.html> (15. avgust 2019).
- Loughlin, Michael (2002): *Ethics, Management, and Mythology*. Oxford: Radcliffe Publishing.
- Martínez-Alier, Joan (2019): Tokovi okoljizma. V *Odrast: Besednjak za novo dobo*, G. D'Alisa, F. Demaria in G. Kallis (ur.), 85–88. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Martínez-Alier, Joan in Klaus Schlüpmann (1991): Pionirji ekološke ekonomije: zgodovinski oris. V *Ekologija, ekonomija, entropija*, A. Kirn (ur.), 122–141. Maribor: Aram.
- Mastini, Riccardo, Giorgos Kallis in Jason Hickel (2019): Europe's Green Deal is a Tepid Response to the Climate Crisis. *NewStatesman.com*, 3. december. Dostopno na: <https://www.newstatesman.com/politics/environment/2019/12/europes-green-deal-tepid-response-climate-crisis> (10. december 2019).
- Mastnak, Tomaž (2019): Zeleni neokolonializem. *Dnevnik*, 16. oktober. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042911132> (3. november 2019).
- Meadows, Donella H., Dennis L. Meadows, Jørgen Randers in William W. Behrens III. (1974): *Meje rasti: poročilo za raziskavo Rimskega kluba o težavnem položaju človeštva*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Milne, Sarah in Sango Mahanty (2019): Value and Bureaucratic Violence in the Green Economy. *Geoforum* 98(Jan): 133–143.
- Mishan, Ezra J. (1967): *The Costs of Economic Growth*. New York: Praeger Publishers.
- Mishan, Ezra J. (1970): *Technology and Growth: The Price We Pay*. New York: Praeger Publishers.
- Mol, Arthur P. J. (1996): Ecological Modernisation and Institutional Reflexivity: Environmental Reform in the Late Modern Age. *Environmental Politics* 5(2): 302–323.
- Mol, Arthur P. J. in Gert Spaargaren (2000): Ecological Modernisation Theory in Debate: A Review. *Environmental Politics* 9(1): 17–49.
- Morningstar, Cory (2019): *The Manufacturing of Greta Thunberg*. Norderstedt: BoD – Books on Demand.

- Mosbergen, Dominique (2016): Our Consumption Of Earth's Natural Resources Has More Than Tripled In 40 Years. *Huffpost.com*, 2. avgust. Dostopno na: https://www.huffpost.com/entry/natural-resource-use-tripled_n_57a05c3ae4b0693164c273a8 (30. marec 2020).
- Munda, Giuseppe (1997): Environmental Economics, Ecological Economics and the Concept of Sustainable Development. *Environmental Values* 6(2): 213–233.
- Müller, Frank G. (2001): Environmental Economics and Ecological Economics: Antagonistic Approaches? *International Journal of Environmental Studies* 58(4): 415–443.
- Neusteurer, David (2016): The Concept of Green Economy and its Role in Hegemonic Neoliberal Capitalism. *Socijalna ekologija* 25(3): 311–324.
- Nichols, Will (2015): Up to 90% of World's Electronic Waste is Illegally Dumped, Says UN. *TheGuardian.com*, 12. maj. Dostopno na: <https://www.theguardian.com/environment/2015/may/12/up-to-90-of-worlds-electronic-waste-is-illegally-dumped-says-un> (26. marec 2020).
- Obama, Barack (2017): The Irreversible Momentum of Clean Energy. *Science* 355(6321): 126–129.
- Ocasio-Cortez, Alexandria (2019): *Summary. H.Res.109 – Recognizing the Duty of the Federal Government to Create a Green New Deal*. Dostopno na: <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-resolution/109> (24. marec 2020).
- Parrique Timothée, Jonathan Barth, François Briens, Christian Kerschner, Alejo Kraus-Polk, Anna Kuokkanen in Joachim H. Spangenberg (2019): *Decoupling Debunked: Evidence and Arguments against Green Growth as a Sole Strategy for Sustainability*. Brussels: The European Environmental Bureau.
- Pearce, David (1992): Green Economics. *Environmental Values* 1(1): 3–13.
- Pearce, David (2002): An Intellectual History of Environmental Economics. *Annual Review of Energy and the Environment* 27(1): 57–81.
- Perman, Roger, Yue Ma, James McGilvray in Michael Common (2003): *Natural Resource and Environmental Economics*, Third Edition. Harlow, London, New York [etc.]: Pearson, Addison Wesley.
- Pettifor, Ann in drugi (2019): We Need a True Green New Deal – Open Letter to European Commission's President by Economists, Intellectuals and MEPs. *internationaldemocracywatch.org*, 3. december. Dostopno na: <http://www.internationaldemocracywatch.org/index.php/component/content/article/637-we-need-a-true-green-new-deal-open-letter-to-european-commissions-president-by-economists-intellectuals-and-meps-> (19. december 2019).
- Piketty, Thomas (2015a): *Kapital v 21. stoletju*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Piketty, Thomas (2015b): *Ekonomija neenakosti*. Ljubljana: Sophia.
- Pollin, Robert (2015): *Greening the Global Economy*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

- Pollin, Robert (2018): De-growth VS a Green New Deal. *New Left Review* 112 (July/Aug): 5–25.
- Redclift, Michael (2003): *Sustainable Development: Exploring the Contradictions*. London, New York: Routledge.
- Redclift, Michael (2006): Sustainable Development (1987–2005) – An Oxymoron Comes of Age. *Horizontes Antropológicos* 12(25): 65–84.
- Røpke, Inge (2004): The Early History of Modern Ecological Economics. *Ecological Economics* 50(3/4): 293–314.
- Sachs, Wolfgang (1999): *Planet Dialectics: Explorations in Environment and Development*. London: Zed Books.
- Schroeder, Robert (2019): The “Green New Deal” Isn’t Really that New. *Marketwatch.com*, 12. februar. Dostopno na: <https://www.marketwatch.com/story/the-green-new-deal-isnt-really-that-new-2019-02-11> (2. april 2020).
- Sedláček, Tomáš (2014): *Ekonomija dobrega in zla: po sledih človekovega spraševanja od Gilgameša do finančne krize*. Ljubljana: Družina.
- Shaw, Adam (2019): Pelosi Throws Shade as Green New Deal Unveiled: “Green Dream or Whatever They Call It”. *Foxnews.com*, 7. februar. Dostopno na: <https://www.foxnews.com/politics/pelosi-ocasio-cortezs-green-new-deal-the-green-dream-or-whatever-they-call-it> (3. april 2020).
- Siegel, Josh (2020): How House Republicans Won Over Conservatives to Gain Consensus on a Climate Agenda. *Washingtonexaminer.com*, 30. januar. Dostopno na: <https://www.washingtonexaminer.com/policy/energy/how-house-republicans-won-over-conservatives-to-gain-consensus-on-a-climate-agenda?rid=177947> (25. marec 2020).
- Spaargaren, Gert in Arthur P. J. Mol (1992): Sociology, Environment, and Modernity: Ecological Modernization as a Theory of Social Change. *Society & Natural Resources: An International Journal* 5(4): 323–344.
- Spash, Clive L. (1999): The Development of Environmental Thinking in Economics. *Environmental Values* 8(4): 413–435.
- Stein, Jill (2012): Give Us a Mandate for What America Needs: a Green New Deal. *The Guardian.com*, 14. oktober. Dostopno na: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/oct/14/mandate-america-green-new-deal> (2. april 2020).
- Stewart, Matthew (2009): *The Management Myth: Why the “Experts” Keep Getting it Wrong*. London, New York: W. W. Norton & Company.
- Svampa, Maristella (2012): Resource Extractivism and Alternatives: Latin American Perspectives on Development. *Journal für Entwicklungspolitik* 28(3): 43–73.
- Tourish, Dennis (2019): *Management Studies in Crisis: Fraud, Deception and Meaningless Research*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

- UNEP (United Nations Environment Programme) (2009a): *Rethinking the Economic Recovery: A Global Green New Deal*. Nairobi: UNEP.
- UNEP (United Nations Environment Programme) (2009b): *Global Green New Deal: An Update for the G20 Pittsburgh Summit*. Nairobi: UNEP.
- Unmüßig, Barbara, Wolfgang Sachs in Thomas Fatheuer (2012): *Critique of the Green Economy: Toward Social and Environmental Equity*. Berlin: Heinrich Böll Stiftung.
- Wanner, Thomas (2015): The New "Passive Revolution" of the Green Economy and Growth Discourse: Maintaining the "Sustainable Development" of Neoliberal Capitalism. *New Political Economy* 20(1): 21–41.
- Warde, Paul, Libby Robin in Sverker Sörlin (2018): *The Environment: A History of the Idea*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Weintraub, Andrew, Eli Schwartz in Jay Richard Aronson (ur.) (1973): *The Economic Growth Controversy*. London, New York: Palgrave Macmillan.
- Wiedmann, Thomas O., Heinz Schandl, Manfred Lenzen, Daniel Moran, Sangwon Suh, James West in Keiichiro Kanemoto (2015): The Material Footprint of Nations. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 112(20): 6271–6276.
- Wikipedia (2020): *School Strike for Climate*. Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/School_strike_for_climate (3. april 2020).
- Wyns, Arthur (2019): Global Use of Natural Resources is Skyrocketing. *Theecologist.org*, 15. marec. Dostopno na: <https://theecologist.org/2019/mar/15/global-use-natural-resources-skyrocketing> (30. marec 2020).
- Žižek, Slavoj (2009): Ecology. V *Examined Life: Excursions with Contemporary Thinkers*, Astra Taylor (ur.), 155–183. New York: The New Press.